

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра світової економіки

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ УКРАЇНСЬКОЇ
ДІАСПОРИ В УКРАЇНУ**

(на матеріалах Асоціація «Український національний комітет Міжнародної
Торгової Палати (ICC Ukraine)», м. Київ)

Студента 2 курсу, 1 мз
групи, спеціальності 051
«Економіка» спеціалізації
«Міжнародна економіка»

підпис

Корнуха
Андрія
Юрійовича

Науковий керівник
Доктор наук з державного
управління, доцент

підпис

Залізнюк
Вікторія
Петрівна

Гарант освітньої програми
Кандидат економічних
наук, професор

підпис

Кудирко
Людмила
Петрівна

Київ 2021

№ 535

РЕЦЕНЗІЯ

на випуску кваліфікаційну роботу, студента заочної форми навчання
2 курсу ФМТП КНТЕУ спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Міжнародна економіка»
Корнуха Андрія Юрійовича,
на тему:

«Механізми залучення коштів української діаспори в Україну»,
виконаної на матеріалах

Українського національного комітету Міжнародної Торгової Палати,
м. Київ, Україна.

Слід зазначити, що в умовах політичної та економічної кризи в Україні, державні органи влади та організації, що займаються міжнародною торгівлею та залученням коштів до України, стикаються з новими викликами. Залучення коштів української діаспори в Україну повинні відповідати інтересам національної економіки та вимогам щодо її безпеки, а також загальноприйнятим у світовій практиці нормам та тенденціям.

Механізми залучення коштів української діаспори в Україну є одними із інструментів підвищення економічних показників держави. Саме тому, обрана тема є актуальною на сучасному етапі розвитку економіки України, з метою дослідження максимальної активізації участі української діаспори за кордоном для досягнення росту економіки України, що дасть можливість підтримувати торговельний баланс та одночасно ефективно розвивати всі галузі економіки.

В першому розділі роботи наведено роль та місце української діаспори у світі, а також її кількісні показники та узагальнено яким чином та за допомогою яких організацій здійснюється комунікація та співпраця між українською діаспорою та Україною.

У другому розділі роботи наведено дослідження механізмів залучення коштів української діаспори в Україну, що полягало вивченні фінансових результатів стану та тенденцій співпраці світових діаспор з країнами походження та аналізу фінансових механізмів залучення коштів української діаспори та трудових мігрантів в Україну.

У третьому розділі роботи наведено напрями удосконалення механізмів залучення коштів української діаспори в Україну та зроблена стисла прогнозна оцінка у разі збільшення обсягу залучення діаспорного капіталу.

Сформульовані слушні висновки та пропозиції.

Таким чином, випускна кваліфікаційна робота Корнуха Андрія Юрійовича має закінчений характер, виконана у повному обсязі, відповідає встановленим вимогам, заслуговує схвальної позитивної оцінки та рекомендована до публічного захисту.

Президент,
Д.е.н., професор,
Академік УАН

вул. Рейтарська, 19-б, м. Київ, 01054, Україна
Тел.: (044) 234 42 73, Факс: (044) 270 68 29
www.iccu.org e-mail: office@iccu.org

Щелкунов В.І.

Reytarskaya Str., Kiev, Ukraine, 01054
+380 44 234 42 73, F +380 44 270 68 29
www.iccu.org e-mail: office@iccu.org

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАЛУЧЕННЯ СВОЄЇ ДІАСПОРИ.....	7
1.1. Сучасний стан української діаспори у світі як ресурсу для економічного розвитку держави.....	7
1.2. Сутність та особливості фінансових механізмів залучення коштів в Україну.....	12
Висновки до розділу 1.....	17
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В УКРАЇНУ.....	19
2.1. Аналіз фінансових результатів, стан та тенденції розвитку співпраці діаспор з країною походження.....	19
2.2. Аналіз фінансових механізмів залучення коштів української діаспори та трудових мігрантів в Україну.....	30
Висновки до розділу 2.....	36
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В УКРАЇНУ.....	38
3.1. Заходи щодо вдосконалення механізмів залучення діаспорного капіталу для фінансово-економічного розвитку України.....	38
3.2. Прогнозна оцінка у разі збільшення обсягів залучення діаспорного капіталу.....	42
Висновки до розділу 3.....	49
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Відносини діаспори і країни, звідки вона походить, складаються по-різному, і часом не найкращим чином, як свідчить історичний досвід. Особливо, коли представники діаспори проживають в тих державах, з яким у країни її походження тривалий час зберігаються недружні стосунки. На їх розвиток накладаються не тільки геополітичні обставини, але і відмінності в ідеологічних і культурних цінностях, домінуючих в цих країнах, досвід і умови, при яких діаспора покинула свою батьківщину, і політика країни походження щодо своїх колишніх співвітчизників.

Свою, часом визначальну роль, грає і та політика, яку проводить країна походження по відношенню до своєї діаспори. А саме, чи намагається вона використовувати її потенціал для формування дружніх відносини або ворожих, підливних дій по відношенню до нової батьківщини своїх колишніх співвітчизників, або ж виявляє байдужість до їх існуванню і проблем в цих державах.

В цьому відношенні українська діаспора, при відносно нетривалому періоді свого існування в більшості країн проживання, також пройшла через різні форми і зміст взаємовідносин з Україною. У даній роботі розглянуті історичні особливості її формування до незалежності України. Після цього проаналізовано основні проблеми формування політики Києва по відношенню до діаспори, і окремі питання сучасного етапу еміграції і напрямках міграційних потоків з України та пов'язаних з цим проблеми становлення нової діаспори та можливі шляхи їх вирішення.

Зазначу, що, незважаючи на наявність широкого спектра наукової літератури з питань історії та сучасного стану української діаспори, як предмет вивчення в цілому, так і політика України по відношенню до своєї діаспори перебувають в динамічному розвитку. Це коло питань залишається відкритим для подальшого вивчення, наукових дискусій і пропозицій щодо практичного

вирішення пов'язаних з ним політичних, соціально-економічних і культурно-освітніх питань.

З моменту проголошення в 1991 р Акта про незалежність України українська діаспора перестала бути діаспорою народу, що не має своєї державності. Однією з принципово важливих зовнішньополітичних завдань України стало формування концепції взаємодії з української зарубіжної громадою як основним провідником українських національних інтересів на міжнародній арені і всередині європейських держав. Великі надії покладалися на нову хвилю еміграції на захід, яка теоретично повинна була сприяти більш тісному співробітництву діаспори з етнічною батьківщиною. Очікувалося, що активність діаспори і вплив її на розвиток української держави буде постійно зростати, оскільки в 1990-і рр. за кордон виїхали в основному освічені, молоді та діяльні люди. Крім того, набуття незалежності мало стимулювати пробудження національної самосвідомості в емігрантському середовищі.

Діаспора перебувала в полі зору українських політиків з перших днів здобуття незалежності. Вже в Декларації про державний суверенітет України (16 червня 1996 г.) в IV розділі наголошувалось на необхідності «регулювання імміграційних процесів» та вжиття заходів «для охорони і захисту інтересів громадян Української РСР, які перебувають за межами Республіки». Після того як Україна стала незалежною, в зверненні Президента до учасників VIII з'їзду Світового конгресу українців було сказано, що внесок українців у здобуття Україною незалежності величезний, а діаспора – один з головних помічників батьківщини.

Над проблематикою даного питання працювали такі вітчизняні та іноземні науковці та економісти, як Біль М., Волков В., Гнатюк Т., Горбатенко В., Гуменна К., Дністрянський М., Жулканич Б., Зубик А., Касьянова М., Кондрашевська Ю., Малиновська О., Нечитайло А., Кононенко А., Круглашов А., Jaroszewicz M., Tsymbal T., Brubacker R., Chami R., Chang M., Ehrhart H. та інші.

Мета дослідження – дослідити та проаналізувати основні механізми залучення коштів української діаспори в Україну.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати сучасний стан української діаспори у світі як ресурсу для економічного розвитку держави;
2. Визначити сутність та особливості фінансових механізмів залучення коштів в Україну;
3. Проаналізувати стан та тенденції розвитку співпраці діаспор з країною походження;
4. Проаналізувати фінансові механізми залучення коштів української діаспори та трудових мігрантів в Україну;
5. Визначити заходи щодо вдосконалення механізмів залучення діаспорного капіталу для фінансово-економічного розвитку України.
6. Встановити прогнозну оцінку у разі збільшення обсяг залучення діаспорного капіталу.

Об'єкт дослідження – діяльність українських діаспор у світі.

Предмет дослідження – механізми залучення коштів української діаспори в Україну.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, узагальнення наукового матеріалу;
- емпіричні: вивчення сучасного стану діяльності українських діаспор в різних країнах світу, порівняння їх стану, оцінювання фінансового потенціалу, аналіз механізмів залучення коштів української діаспори в Україну, висунення гіпотез та їх аналіз.

Науково-практична новизна отриманих результатів. Наукова новизна дослідження полягає у виявленні особливостей механізмів залучення коштів української діаспори в Україну.

Інформація про апробацію дослідження Корнух А. Механізм залучення коштів української діаспори в Україну: теоретичні та емпіричні

аспекти// Modern Relations hips in the World Economy : зб. наук. ст. студ. /відп. ред. Г.В. Дугінець – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. – 242 с.

Структура роботи – робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків та пропозицій, та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАЛУЧЕННЯ СВОЄЇ ДІАСПОРИ

1.1. Сучасний стан української діаспори у світі як ресурсу для економічного розвитку держави

Перш за все, потрібно відзначити, що до власне української діаспори відносяться ті етнічні українці – вихідці з України, які проживають за межами її етнічних територій. Українська держава з моменту проголошення державної Незалежності (24.08.1991 р.) не висуває жодних претензій до своїх сусідів з приводу колишніх етнічних територій, але намагається диференціювати статус українців, які проживають за межами сучасної України. Виходячи з того, чи є місцеві українці на території сусідніх держав, а це Білорусь, Молдова, Польща, Румунія, Росія і Словаччина корінним населенням для даних регіонів протягом тривалого періоду історії, або ж з'явилися там відносно недавно. У першому випадку вживається термін закордонні українці, а другому – українська діаспора [13, с. 253]. Безумовно, така категоризація іноді досить умовна, і не завжди її аналітичне виділення тягне за собою певні політичні або правові наслідки, однак існування автохтонного українського населення за межами державної території України потрібно брати до уваги.

Основним джерелом формування української діаспори поза територією України виступала політична або економічна еміграція українців зі своєю етнічною територією, чому сприяла відсутність їх власної держави і, нерідко тяжкі соціально-економічні умови для них, які проживають під юрисдикцією, перш за все, Австрійської імперії (пізніше – Австро-Угорщини) і Російської імперії. Прикладами перших українських колоній можуть бути спадкоємці запорізьких козаків, що переселилися на землі півдня сучасної Румунії або ж селянська еміграція з західно-українських земель на території сучасних Сербії та Хорватії.

Однак дійсно масовою еміграція з українських земель стає в кінці XIX - початку XX ст. Тоді переселенці із західної України, перш за все, Галичини, Буковини і Закарпаття, які страждали від малоземелля, надлишкової робочої сили, яка не мала можливості гідних заробітків в умовах економічної відсталості цих країв, почали шукати краще життя шляхом еміграції з Австро-Угорщини. Спроби стимулювати їх еміграцію на території Російської імперії провалилися, по різних політичних причин, і єдиним напрямком, відкритим їм для переселення, стала заокеанська еміграція. Основні її потоки, рухомі мріями про вільні для землеробства землях кинулися як до країн Латинської Америки, так і в США і Канаду. Саме тут виникають вогнища не тільки дисперсного, але і компактного розселення українців, формується етнодемографічне ядро, а пізніше відбувається і інституційне оформлення західної діаспори [6, с. 128-133].

У науковій літературі міцно утвердилася періодизація історії західної еміграції з України, заснована на концепції трьох її хвиль. Згідно неї, перша хвиля української еміграції, переважно обумовлена соціально-економічними причинами, починається з останньої третини XIX століття і триває до I світової війни. Вона охопила, перш за все, сільське населення, малоосвічена і виїжджати з рідних земель в період формування української нації. Друга хвиля еміграції пов'язана з політичними причинами більшою мірою, ніж економічними, і охоплює міжвоєнний період, до II світової війни. Поразка прихильників української державності, розділ українських етнічних земель між СРСР, Польщею, Чехословаччиною і Румунією привів до від'їзду українських емігрантів вже не стільки в далеку Америку, а в країни Західної і Центральної Європи. Серед них вже було чимало освічених і високоосвічених людей, з політичним і державним досвідом попередньої діяльності. Зокрема, в Чехословаччині, завдяки гостинності влади і особисто президенту Г. Масарика, українські політемігранти змогли розгорнути тут повноцінну культурну та освітню діяльність. Їх центри діяли також в Німеччині, Австрії, Франції та деяких інших країнах. І, нарешті, трагічні колізії II світової війни

привели в русі третю хвилю міграції з України. Її основне її ядро складала так звані переміщені особи, які не бажали і мали на те більш ніж достатньо причин, повертатися на свої рідні землі, що опинилися після завершення війни під тотальним контролем радянської влади і її репресивних органів. Це покоління мігрантів було дуже різним за своїм соціальним складом, освітою і професійним характеристикам. Вони розселялися як в країнах Західної Європи, так і нерідко залишали їх незабаром, прямуючи в більш віддалені від СРСР, менш зачеплені війною і гостинні до емігрантів Канади, США та Австралії.

При збереженні важливості української діаспори в Латинській Америці (перш за все, в Аргентині і Бразилії) і в окремих країнах Західної Європи (ФРН і Франції) найбільш інтенсивно і успішно соціально-політична і культурна самоорганізація українців в діаспорі розвивається в Канаді і США [6, с. 132-133]. Тут вони виявилися здатними досягти вагомих позицій в ряді секторів, включаючи сферу політики і державного управління [16, с. 50-51]. Вони успішно заснували не тільки національно-культурні центри та церковно-конфесійні структури, а й змогли добитися важливих результатів у створенні престижних наукових центрів, як то Український дослідний інститут Гарвардського університету і Канадський інститут українських студій [10, с. 64-66]. Останній успішно працює на високому науковому рівні, на базі університетів в Торонто і Едмонтоні.

Саме представники діаспори в цих двох країнах демонстрували найбільш високий ступінь зацікавленості подіями, що відбуваються в Україні, сподівалися і намагалися сприяти відновленню її державної незалежності. Третя хвиля еміграції, будучи дуже багатоманітним в конфесійних і соціальних відносинах, була також і найбільш політизованою і радикалізованою в порівнянні з попередніми двома. Якщо вже друга хвиля еміграції внесла чималий напруженість у взаємини різних її політичних таборів, то представники третьої хвилі еміграції перенесли на нові землі міжпартійні та міжфракційні суперечності, властиві національному підпіллю

ОУН і партизанському руху УПА. Вони намагалися нав'язати власний порядок діяльності вже сформованим, а не тільки заснованим вперше ними інституціям емігрантів.

Українська діаспора найчисленніша в республіках колишнього СРСР – Росії (більше 5 млн. осіб), Казахстані – 0,9 млн, Молдові – 0,6 млн, а також у США – 1,2 млн, Канаді – 1,0 млн. осіб. Багато українців проживають і в інших країнах. Багато з них зберегли свою мову, культуру, національну самобутність. Країни з найбільш чисельною українською діаспорою зображено на рис. 1.1.

Рис. 1.1 – Розселення українців у світі (станом на 2017р.)

Джерело: розроблено автором на основі [48]

Потрібно відзначити, що емігранти різних поколінь і політичних орієнтацій відрізнялися між собою як щодо визнання важливості збереження зв'язків з історичною Батьківщиною, так і в уявленнях про те, якими саме ці зв'язки повинні бути. Адже інший України, крім УРСР в післявоєнний період і до розпаду Радянського Союзу не було. Тому українська діаспора виявилася далеко не єдиною в своєму ставленні до радянської України і порядкам, в ній

існують. Таким чином, СРСР так само намагався використовувати почуття вихідців з територій, що опинилися в його складі для активної роботи в західних країнах на свою користь. І нерідко в цьому відношенні радянські розвідка, агенти впливу і масована пропаганда досягали певних результатів. Таким чином, політизована частина діаспори виявилася розділеною на антирадянську і прорадянську.

Тим не менше, більшість українських організацій в західній діаспорі стояли на позиціях критичного, якщо не вороже ставлення до радянської влади і її політиці в Україні. Нерідко, в період Холодної війни, вони організовували політичні кампанії, що мають на меті пояснити американському і канадському суспільству і політикам реальний стан справ на території СРСР і радянської України, як це мало місце, наприклад, у випадку з тиском українських організацій на прем'єр-міністра Канади П. Трюдо [9, с. 126]. Потрібно відзначити, що такі кампанії приносили певний позитивний, для їх організаторів та активістів, політичний результат.

Нове вікно можливостей відкрилося для представників західної української діаспори з початком перетворень в СРСР періоду перебудови. Придивляючись до них з особливою увагою і новими надіями, вони намагалися скористатися процесами демократизації РСР для допомоги Україні. Зокрема, таку масштабну допомогу вони надавали після Чорнобильської аварії 1986 року для подолання її наслідків. Особлива увага приділялася тим силам і особам, які бачили перспективу розвитку процесів у відновленні української державності та дезінтеграції Радянського Союзу. В останні роки існування Радянського Союзу активність зарубіжних українців стає помітною не тільки в країнах їх проживання, а й території України. Громадські організації та індивідуально представники діаспори надавали дієву допомогу процесу суверенізації України і міжнародного визнання її державності в 1991 році [9]. У цьому доконаний факт дуже багато з емігрантів або їх спадкоємців бачили втілення сподівань поколінь українців, які боролися за незалежність і свободу своєї історичної Батьківщини. З її незалежністю

вони пов'язували економічний і соціальний розквіт України і подальшу за ним підтримку з боку української держави своїх співвітчизників за кордоном. І з боку незалежної України, її суспільства і влади буде крайньої несправедливістю не визнати важливість багатостороннього внеску українців західної діаспори в боротьбу за відновлення державності України. Включаючи агітаційну роботу з підготовки референдуму 1 грудня 1991 року, яке продемонструвало переконливу підтримку населенням всієї України, в тому числі східними її областями та Кримом, Акта про державну незалежність України.

1.2. Сутність та особливості фінансових механізмів залучення коштів в Україну

Після здобуття Україною незалежності перед нею постало завдання виробити власну політику по відношенню до своєї діаспори, до міграційних процесів та еміграції. Ці завдання виявилися нелегкими для вирішення молодий державністю, з збереженим переважанням в її державних структурах представників старої влади. З одного боку, Україна приступила до формування концептуальних і нормативно-правових основ державної політики [13, с. 253-254]. При цьому вона орієнтувалася, перш за все, на норми міжнародного права, рекомендації та практику діяльності відповідних міжнародних організацій, а також досвід розвинених демократичних держав. Нова влада в країні прагнули дистанціюватися від дискримінаційних та ідеологізованих практик радянського часу, відкрити можливості для вільного переміщення своїх громадян в світі, а також зробити Україну більш відкритою для іноземних партнерів, насамперед, інвесторів і туристів. Крім того, активізувалися контакти із західною діаспорою [9, с. 52], а найбільш діяльні представники діаспори також очікували від влади в Києві і на місцях зацікавленого і особливого ставлення до їх бажанням допомогти новій країні,

в тому числі в її реформуванні, створенні сучасних бізнес структур, відкритті нових підприємств і т. д.

Відносно своїх закордонних співвітчизників влада зробила ряд важливих кроків. Зокрема, з серйозними затримками, але все-таки були прийняті ряд важливих законодавчих актів, в тому числі у 2004 р. Закон про правовий статус закордонних українців (доповнений деякими змінами у 2012 р.) [8, с. 203], Концепція державної міграційної політики та ряд інших [8, с. 204]. Він надавав закордонним українцям ряд важливих переваг і прав, юридично зрівнюючи їх у більшості соціально-економічних і частково культурних прав з громадянами України [15, с. 121]. Разом з тим, ідея надання громадянства України при збереженні громадянства країни проживання для представників діаспори не знайшла підтримки законодавчої і виконавчої влади, справедливо побоювалися розмивання правових основ національного громадянства та можливості використання біпатризму в антиукраїнських цілях недружніми новою Україною державами.

Також була прийнята і Національну концепцію співпраці з діаспорою, Концепцію державної програми співпраці із закордонними українцями [15, с. 122] і деякі інші важливі в цій сфері політики документи.

Поступово формувалися і інституційні основи політики по відношенню до діаспори і емігрантів з України. Правда, тут скоріше спостерігалася яскраво виражена непослідовність і значні коливання в визначення статусу та повноважень таких органів. Їх статус підвищувався до рівня Державного комітету, і навіть Міністерства у справах національностей та міграції, то знову знижувався до рівня Державного комітету, а пізніше зводився до окремого Департаменту у складі Міністерства юстиції. Ясно, що такі зміни не сприяли якісної розробки та реалізації державної політики в даній сфері і показували відсутність зацікавленості керівників країни до її належного розвитку. Діаспорою та міграцією займалися, як правило, кілька міністерств і відомств одночасно в сфері публічної політики, починаючи з Міністерства закордонних справ, яке через дипломатичні місії та консульства підтримувало контакти з

діаспорою і її організаціями, намагалося налагодити відповідний діалог, а іноді і мобілізувати діаспору на підтримку зовнішньополітичного курсу України.

Разом з цим, окремими питаннями взаємодії з діаспорою займалися також міністерство культури, міністерство освіти і науки, інші міністерства і відомства. Однак координація їх діяльності, як і загальна результативність, залишала бажати кращого [15, с.123].

№	Назва органу влади	Короткий огляд ролі та сфери відповідальності
1	Національний банк України (НБУ)	Центральний банк України, спеціальний центральний орган виконавчої влади, відповідальний за стабільність грошової одиниці України. Національний банк, у межах своїх повноважень, зобов'язаний забезпечувати стабільність банківської системи та сталість економічного зростання, а також підтримувати економічну політику Кабінету Міністрів України. НБУ також приймає підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють процес обігу валюти, порядок переказу коштів та відкриття банківських рахунків в Україні й користування ними.
2	Міністерство фінансів України	Міністерство фінансів України – головний центральний орган виконавчої влади, відповідальний за формування та реалізацію фінансової, бюджетної, податкової та митної політик держави (за винятком адміністрування податків, митних платежів, доходів від реалізації продукції та митної політики), політики у сфері державного фінансового контролю, управління казначейськими операціями та політики БВГ. Міністерство також відповідає за випуск державних та муніципальних облігацій.
3	Державна фіскальна служба України	ДФС забезпечує реалізацію державної податкової та митної політики, а також політики боротьби зі злочинністю та запобігання правопорушенням у сфері застосування податкового та митного законодавства.
4	Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України	Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України відповідає за формування та реалізацію державної політики щодо розвитку та підтримки малого й середнього підприємництва, інвестиційної та промислової політики, політики захисту інтелектуальної власності, експортної політики тощо.
5	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	Центральний орган виконавчої влади, відповідальний за реалізацію державної політики у сфері надання небанківських фінансових послуг (напр., послуг кредитних спілок, приватних пенсійних фондів).
6	Міністерство соціальної політики	Міністерство відповідає за регулювання трудових відносин, питань сім'ї та дітей, імміграції та протидії торгівлі людьми, захисту прав жінок, захисту прав дітей та гуманітарної допомоги.
7	Державна служба України з питань праці	Спеціалізована державна служба, метою якої є забезпечення комплексного вирішення питань, пов'язаних із перевіркою умов праці та охороною праці.

Рис. 1.2 – Основні державні суб'єкти, що регулюють перекази та інвестування грошових коштів (станом на 2019р.)

Джерело: розроблено автором на основі [49]

Україна вибудовувала свою систему взаємовідносин і діалогу з організаціями діаспори. Її головним партнером став Всесвітній Конгрес українців, а для обговорення питань, пов'язаних з підтримкою закордонних українців та обліку їх думки з питань державної політики, була вироблена практика проведення Всесвітнього Форуму закордонних українців в Києві (починаючи з 1992 р) [3, с. 35]. Важливу роль відіграє також орган співпраці з діаспорою – Українська всесвітня координаційна рада [15, с. 126]. Правда, не завжди їх резолюції враховувалися владою, а саме проведення Всесвітнього Форуму під час наростання опозиції з боку більшості впливових діаспорних організацій дія окремих президентів України ставилося під сумнів і під різними приводами відкладалося.

Важливо відзначити, що якщо на початку незалежності представники діаспори з великим ентузіазмом ставилися до всебічної підтримки України, її державності та громадян, зокрема, регулярно жертвували чималі кошти на ці цілі, допомагали офіційному Києву забезпечити свої посольства приміщеннями та технікою. Нерідко вони приїжджали в Україну, щоб особисто включитися в процес реформ і державного будівництва. Але з роками цей початковий ентузіазм став згасати. Зустрічаючись з нерозумінням, бюрократизмом і відсутністю дієвої підтримки своїх проектів і починань, українці діаспори нерідко згортали свою діяльність, потрапляли під тиск криміналітету, до того ж підтримуваного окремими владними особистостями і розчаровувалися в здатності нової влади забезпечити правопорядок і підтримку зусиль своїх закордонних співвітчизників.

Банки	P2P	МПС	Поштові служби
ПриватБанк Ощадбанк Райффайзен Укргазбанк Кредобанк Укрсиббанк Альфа-Банк Банк Південний Піреус	iPay.ua LiqPay Paysend.com Send2UA.com TransferGo TransferWise	Western Union MoneyGram IntelExpress RIA	Укрпошта

Рис. 1.3 – Основні учасники ринку грошових переказів в Україні на 2019р.

Джерело: розроблено автором на основі [49]

У самій Україні також деякий час домінували завищені очікування по відношенню до представників діаспори, що вони можуть масово повернутися в країну і допомогти їй побудувати ефективну ринкову економіку та демократичну державу. Хоча досить чимало прикладів, коли цілком успішні і забезпечені представники західної діаспори переїжджали в Україну і жертовно намагалися допомогти її становленню. Можна згадати тут діяльність останнього Президента Української Народної Республіки Миколи Плав'юка, знаменитого економіста Богдана Гаврілишина, ініціатора створення нинішньої Національної Академії державного управління при Президентові України професора Богдана Кравченка. Але в цілому, передбачуваного масового повернення українців діаспори в Україні не відбулося, і навряд чи його варто очікувати в майбутньому. Соціально-економічна криза, яка розгорнулася в країні на початку 1990-х років, зріст масового безробіття і зuboжіння населення, вкрай низькі соціальні стандарти, відсутність захищеності громадян від злочинності та чиновницького свавілля, неякісне медичне обслуговування і харчування - все це різко контрастувало з реаліями і якістю життя в західних країнах. Тому, навіть найбільш патріотично і романтично налаштовані представники третьої хвилі еміграції не поспішали повертатися на свою Батьківщину в таких умовах. Відповідно, як українська сторона, так і українська діаспора, відчували наростаюче взаємне розчарування і фрустрацію з приводу нереалізованих надій і нездійснених очікувань, що не могло не позначатися на їх взаємовідносинах.

Крім того, великим випробуванням, до якого також не була готова система державної влади, стала поява нового виміру політики по відношенню до діаспори – східної. Східною діаспорою стали називати тих українців, які опинилися за межами України після розпаду СРСР. Таких було більше трьох-чотирьох мільйонів осіб тільки в Росії [3, с. 68], чимало їх виявилось в Казахстані, Узбекистані, Білорусі, Молдові та інших колишніх радянських республіках, що стали на шлях самостійного державного розвитку.

Долі представників цих діаспор склалися по-різному з 1991 р. Нерідко українці покидали країни Середньої Азії та Закавказзя, або повертаючись додому, в Україну, або переїжджаючи в Росію або інші країни. У ряді випадків, там, де українці були автохтонним населенням, як наприклад, в північних регіонах Молдови, вони масово не покидали ці території (за винятком Придністров'я), але їх положення тут також супроводжується появою ряду проблем, що потребують вирішення [7, с. 167-171]. Що об'єднує положення всіх цих «східних» діаспор, так це дефіцит уваги з боку українських державних органів і нерідко пасивність в питаннях їх підтримки [1, с. 95]. У випадку з РФ це дефіцит накладався на все більш відверто дискримінаційну політику, що проводиться владою країни з 2000-х років по відношенню до ряду українських громадських організацій, що супроводжувалося тиском на них і закриттям в судовому порядку під нерідко сумнівними приводами [2, с. 69]. На жаль, Україна виявилася не готовою прийняти на себе свою частину відповідальності за становище українців в нових незалежних державах. А тривалі кризові процеси в країні обмежували можливості надання навіть тих видів допомоги, до яких держава і суспільство були, в цілому, готові. Тож не дивно, що результатом ставала або еміграція українців з цих країн або прискорені процеси їх асиміляції в суспільства нових держав, нерідко супроводжувалася страхом виявити своє українське походження і якимось проявити свою культурну ідентичність.

Висновки до розділу 1

Таким чином можна зробити висновок, що українська діаспора формувалася протягом досить тривалого часу. До здобуття державної незалежності країни мова йде, перш за все, про українців, які в процесі трьох хвиль еміграції покинули свою батьківщину в «західному» напрямку. У ряді країн вони змогли створити розвинені інституції своєї самоорганізації і увійти в громадську і політичну сфери приймають їх країн на гідних умовах свого розвитку і представництва. Це стосується таких держав як Канада, США,

Австралія і деяких інших. Після 1991 року Україні довелося зіткнутися з новими викликами і завданнями в сфері взаємовідносин із закордонними українцями та щодо нової діаспори та масової трудової міграції, нерідко переростає в безповоротну еміграцію з України. В умовах практично перманентних соціально-економічних і політичних криз і потрясінь суспільство і влада в Україні не приділяли належної уваги вирішенню цих проблем, що породило чималі розчарування щодо політики Києва з боку старих і нових діаспор. Необхідно відзначити також численні образи і претензії з боку нових діаспоральних спільнот, особливо в країнах Західної та Центральної Європи.

З боку частини громадськості та політичної еліти також виявилися нездійсненими оптимістичні надії, пов'язані з посиленням підтримки і навіть репатріацією активних прихильників державності України з числа представників західної діаспори. Хоча такі приклади були і вони підтверджуються рядом яскравих біографій, масового повернення на батьківщину як самих емігрантів, так і їх капіталів не відбулися, що також призвело до переоцінки ролі і значення закордонних українців для перспектив розвитку країни.

При цьому, відносно своїх закордонних співвітчизників влада зробила та продовжує роботу у формуванні стійкої міжнародної комунікації та прийманні законодавчих актів. Також, держава на теперішній час вибудовувала свою систему взаємовідносин і діалогу з організаціями діаспори. Її головним партнером стали Українська всесвітня координаційна рада, Всесвітній Конгрес українців, а для обговорення проблемних питань була вироблена практика проведення Всесвітнього Форуму закордонних українців в Києві.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В УКРАЇНУ

2.1. Аналіз фінансових результатів, стан та тенденції розвитку співпраці діаспор з країною походження

Оцінки загального числа українців, які працюють за кордоном, сильно різняться. За даними комплексного дослідження, проведеного Державною службою статистики України у 2017 році (SSSU 2017), цей запас оцінюється в 1,3 мільйона. Більш ранні дослідження, проведені Державною службою статистики з використанням тієї ж методології у 2007 і 2012 роках (SSSU 2012), оцінили приблизно однакову кількість трудових мігрантів: 1,48 мільйона у 2007 році і 1,18 мільйона у 2012 році. Дослідники, що займаються українською міграцією, вважають, що дослідження SSSU недооцінює загальну кількість мігрантів, але це найбільш детальний огляд української еміграції і, отже, допомагає пролити світло на її основні характеристики, структуру і пункти призначення мігрантів.

Згідно з іншими дослідженнями, кількість українських трудових мігрантів становить від 2,2 до 2,7 мільйона осіб. За оцінкою Українського центру економічної стратегії (2018), середня кількість українців, що працюють за кордоном, становить 2,6-2,7 мільйона, а Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Птухи Національної академії наук України – 2,2-2,3 мільйона. Можна також екстраполювати результати оцінки польського центрального банку, який оцінив середню кількість українців, які працюють в Польщі – основній країні призначення, – в 900000 у 2017 році (Національний банк Польщі, 2018), і це число вважається ймовірним для Польщі. Цей показник майже на 80% перевищує кількість українських мігрантів в Польщі, оцінений Держстатом України (506 000) за той же рік. Якщо кількість українських мігрантів в інші країни недооцінюється в такій же мірі, загальну кількість

українських трудових мігрантів можна оцінити приблизно в 2,3 мільйона, що відповідає оцінкам Інституту Птухи.

Опитування Держстату України показують, що основні країни призначення українських трудових мігрантів змінилися після збройного конфлікту 2014 року. Відповідно до їхніх попереднім опитуванням, проведеним у 2012 році, Росія, безумовно, була найпопулярнішим місцем призначення, залучаючи 43% українців, які працюють за кордоном. У 2017 році найпопулярнішим напрямком українських гастарбайтерів стала Польща (39%). Швидке зростання числа мігрантів в Польщі можна пояснити динамічним зростанням польської економіки і великою кількістю вакансій, а також лібералізацією візового режиму (з 2017 року) і змінами в законодавстві, які полегшують працевлаштування українців. Незважаючи на напружені двосторонні відносини між Україною і Росією, остання країна як і раніше привертала 26% українських трудових мігрантів в 2017 році. Італія і Чехія продовжували залишатися третьою і четвертою за популярністю країнами призначення; 67% українських трудових мігрантів працювали в державах-членах ЄС в 2017 році в порівнянні з 54% в 2012 році. Право українців на роботу залежить від національних правил приймають їх країн, в тому числі в межах Європейського Союзу, що частково пояснює вибір місця призначення країни мігрантами.

Дослідження Держстату України (2017) підтверджує тимчасовий, циркулярний і короткостроковий характер української міграції з частими поїздками між Україною і країною призначення: 57% опитаних мігрантів заявили, що їх останнім перебування за кордоном тривало менше трьох місяців, в той час як тільки 10% мігрантів заявили, що це тривало більше року. Тривалість перебування особливо коротка в сусідніх з Україною країнах, таких як Польща, Угорщина і Росія.

Що стосується походження мігрантів в Україні, більшість (69%) емігрували з західної частини країни, яка географічно ближче до ЄС і менш індустріалізована. На кожен з інших частин України (північ, схід, південь,

центр) доводилося від 6 до 9% від загального числа мігрантів. Ця модель особливо сильна серед мігрантів до Німеччини (майже 100% із заходу), Чехію (95%), Угорщину (82%) і Польщі (74%) [22; 50].

Українська еміграція, як правило, має середню і низьку кваліфікацію. Рівень освіти мігрантів нижче, ніж в середньому по Україні: тільки 16% мігрантів мали вищу освіту в порівнянні з 48% в країні в цілому (SSSU 2017; European Commission / EACEA / Eurydice 2018). Приклад України відрізняється від трудової міграції з Чехії, Угорщини, Латвії та Польщі в Західну Європу, де частка емігрантів з вищою освітою набагато перевищує еквівалентну частку в загальній чисельності населення. Частка українських емігрантів з вищою освітою була вищою за середню по країні серед українських мігрантів в США і Ізраїль, але не серед мігрантів в будь-якій державі-член ЄС.

Чоловіки становлять 70% українських трудових мігрантів. Тільки міграція в Італію має інший гендерний склад: 71% мігрантів в Італії становлять жінки (SSSU 2017) [50].

Половина українських мігрантів походить із сільської місцевості, тоді як частка сільського населення в Україні становить всього 31%. Це означає, що сільське населення є порівняно надмірно представленим серед мігрантів, що може мати ефект збалансування та зменшити розрізнення рівня безробіття між селами та містами.

Що стосується вікового складу, когорта 30-40 років та 40-50 років є найбільш представленими, причому кожна з них становить 26% від загальної кількості мігрантів, порівняно з лише 14-15% від загальної кількості українців населення.

Дивлячись з точки зору Європейського Союзу, важливо відзначити, що Україна стала основним джерелом економічних мігрантів до ЄС. Хоча точних статистичних даних ЄС щодо кількості економічних мігрантів немає, Євростат надає дані про кількість дозволів на проживання для оплачуваної діяльності. Останні дані показують, що громадяни України мали наприкінці 2018 року

найбільшу кількість таких дозволів: 0,5 мільйона з 3,3 мільйона від загальної кількості (рис. 2.1). Розбивка дозволів на проживання є хорошою ілюстрацією важливості українців серед трудових іммігрантів з ЄС, навіть незважаючи на те, що українці (та громадяни інших країн) не завжди потребують дозволу на проживання, щоб легально працювати в ЄС протягом обмеженого періоду часу.

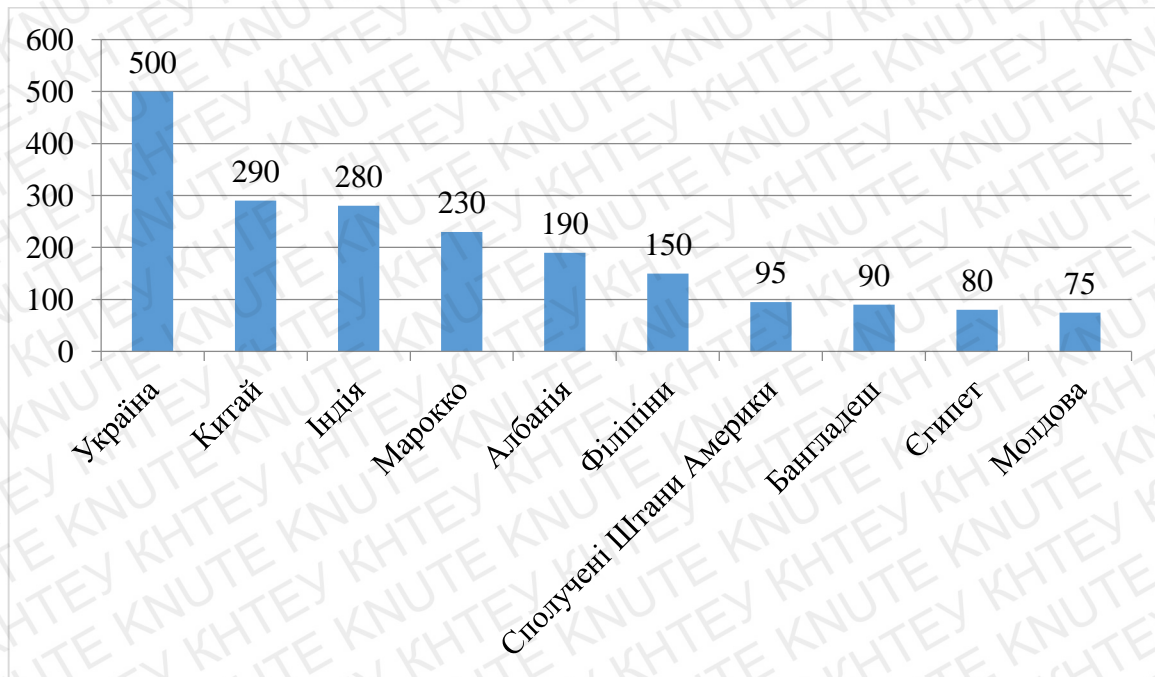

Рис. 2.1 Кількість дозволів на проживання для оплачуваної діяльності або громадян третіх країн в ЄС, за громадянством 2018-2019 рр., тис.

Джерело: розроблено автором на основі [22]

Національний банк України (НБУ) оцінює загальний приплив грошових переказів від мігрантів у 2018 році на рівні 11,1 млрд доларів США, або 8,5% ВВП (рис. 2.2). Сума грошових переказів у доларах США поступово зростала до 2013 року, зменшившись на чверть у 2014 році (через конфлікт між Україною та Росією, звідки більшість грошових переказів тоді надходила), але з тих пір зростає. Частка грошових переказів у ВВП України різко зросла у 2015 році (коли ВВП України скоротився на третину в доларах США) і з тих пір продовжує зростати, хоча й повільнішими темпами. Попередні дані за 2019 рік показують, що приплив грошових переказів в Україну збільшився на 8% у доларах США до 12 млрд доларів США, або 7,8% ВВП.

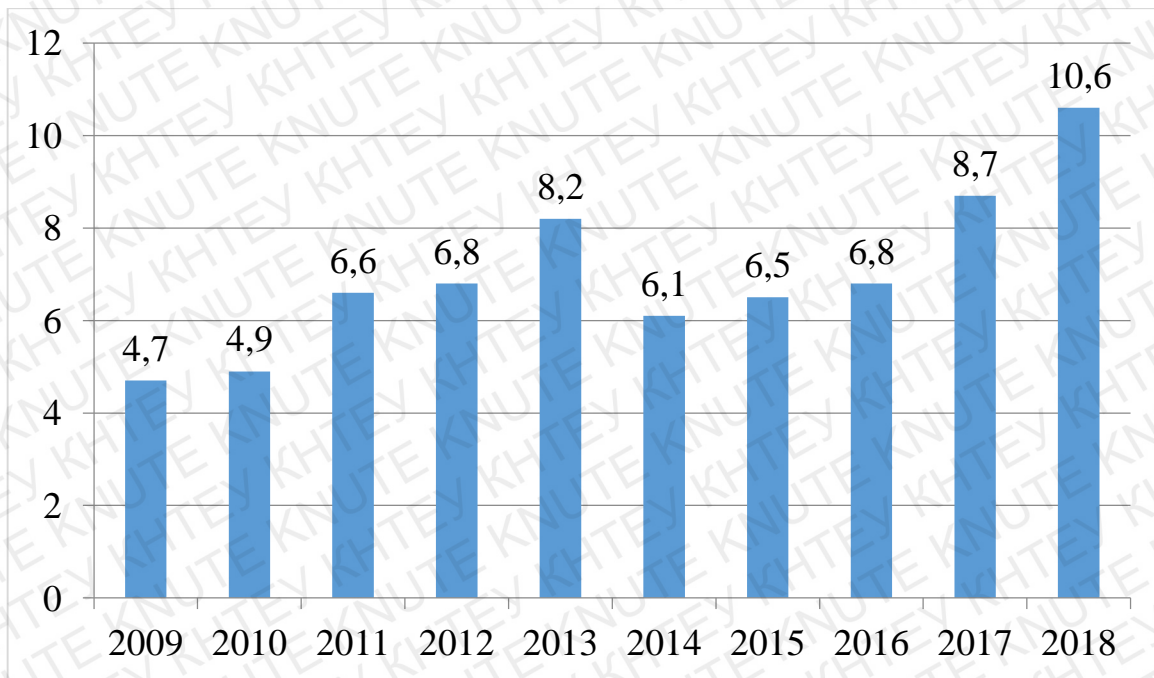

Рис. 2.2 Приплив особистих грошових переказів в Україну, 2009-2018 роки, млрд. дол. США

Джерело: розроблено автором на основі [21]

З 2016 року Польща змінила Росію як основну країну, з якої надходять грошові перекази. У 2018 році 33% грошових переказів надходило з Польщі (19% у 2015 році), 32% з інших держав-членів ЄС, 9% з Росії (26% у 2015 році) та 9% із США та Канади [50, с 45-46].

Загалом, згідно зі статистикою НБУ, 51% грошових переказів у 2018 році надходило офіційними каналами (тобто через банківські рахунки та системи грошових переказів), а 49% – неформальними каналами (готівкою чи натурою). Грошові перекази з неформальних каналів оцінюються за допомогою опитувань, проведених центральними банками, і порівнюються між країнами, які надсилають та отримують грошові перекази. У випадку Польщі та Чехії, за оцінками, 92–94% грошових переказів, які українські мігранти відправляють додому, перераховується неформальними каналами. Ці акції становлять 75% для Росії, 51% для Італії та 13% для Німеччини. У статистиці НБУ щодо грошових переказів, отриманих із США, Великої Британії та решти світу, 99-100% грошових переказів зазначено як отримані офіційними каналами. Це говорить про те, що загальний обсяг грошових

переказів, повідомлений центральним банком, може бути занижений, оскільки статистика може не включати неофіційні грошові перекази, отримані від деяких країн. НБУ зараз розширює свої оцінки грошових переказів, отриманих неформальними каналами, на більшість країн, що може призвести до певного невеликого коригування даних про грошові перекази НБУ вгору.

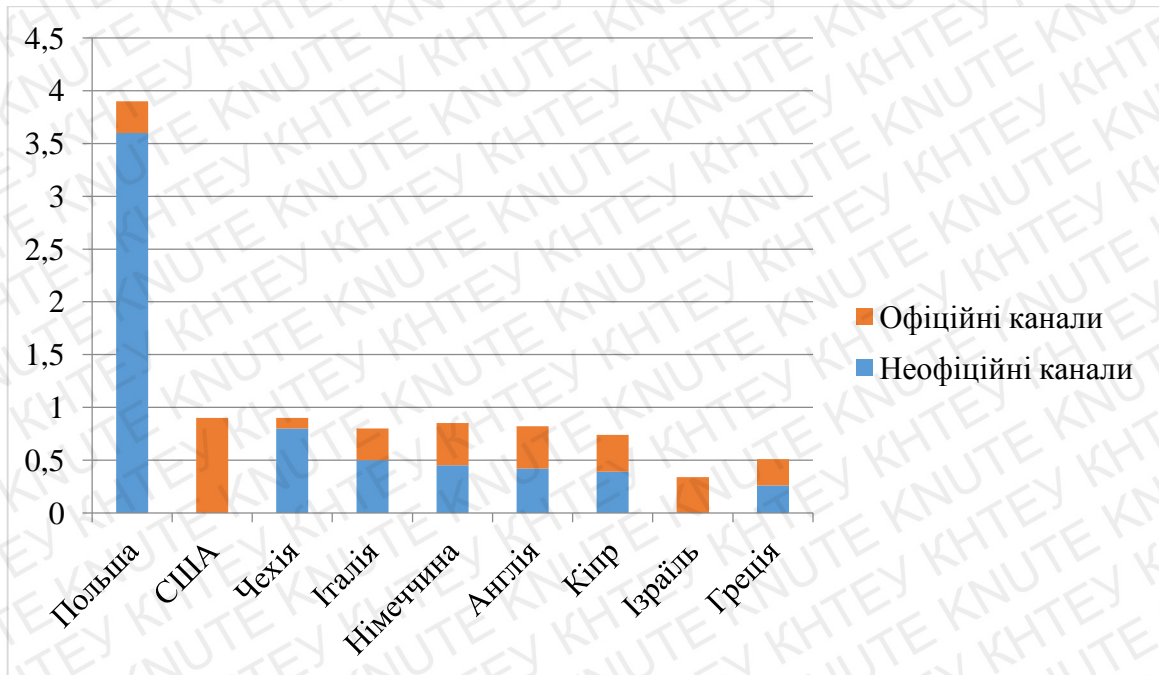

Рис. 2.3 Потік грошових переказів до країн-сусідів ЄС, оцінка 2019 року, млрд. дол. США

Джерело: розроблено автором на основі [51]

Україна є десятим за величиною одержувачем грошових переказів в абсолютному вираженні серед країн з низьким та середнім рівнем доходу, а також друга, після Єгипту, серед країн-сусідів ЄС. Однак слід зазначити, що існують розбіжності між розміром персональних грошових переказів, повідомленим Світовим банком, та вищезгаданими даними НБУ для України.

Отже можна відмітити 10 основних країн за обсягом приватних грошових переказів в Україну за останні три роки (2017-2020 рр.), та структуру грошових переказів, які входять в Україну (рис. 2.4, 2.5, 2.6).

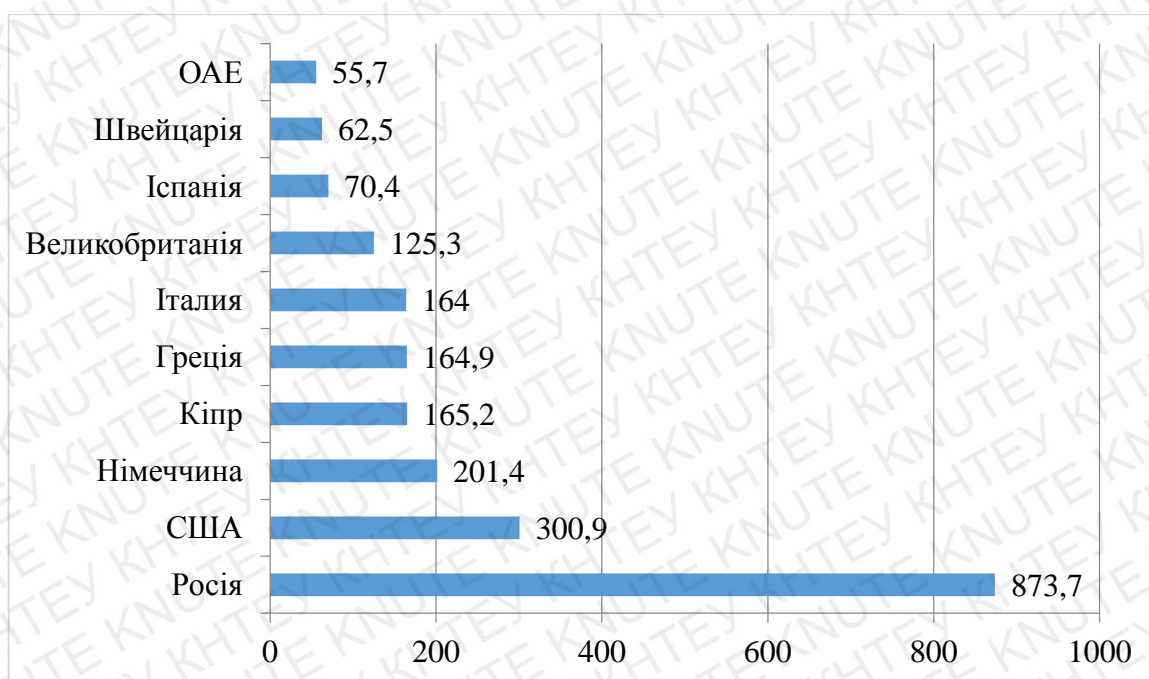

Рис. 2.4 – Основні країни за обсягом приватних грошових переказів в Україну за 2017-2020 рр., млн. дол. США.

Джерело: розроблено автором на основі [49]

Відповідно до Шостого Посібника з платіжного балансу Міжнародного валютного фонду (МВФ, 2009), особисті грошові перекази включають готівку та безготівкові кошти, які надходять офіційними каналами.

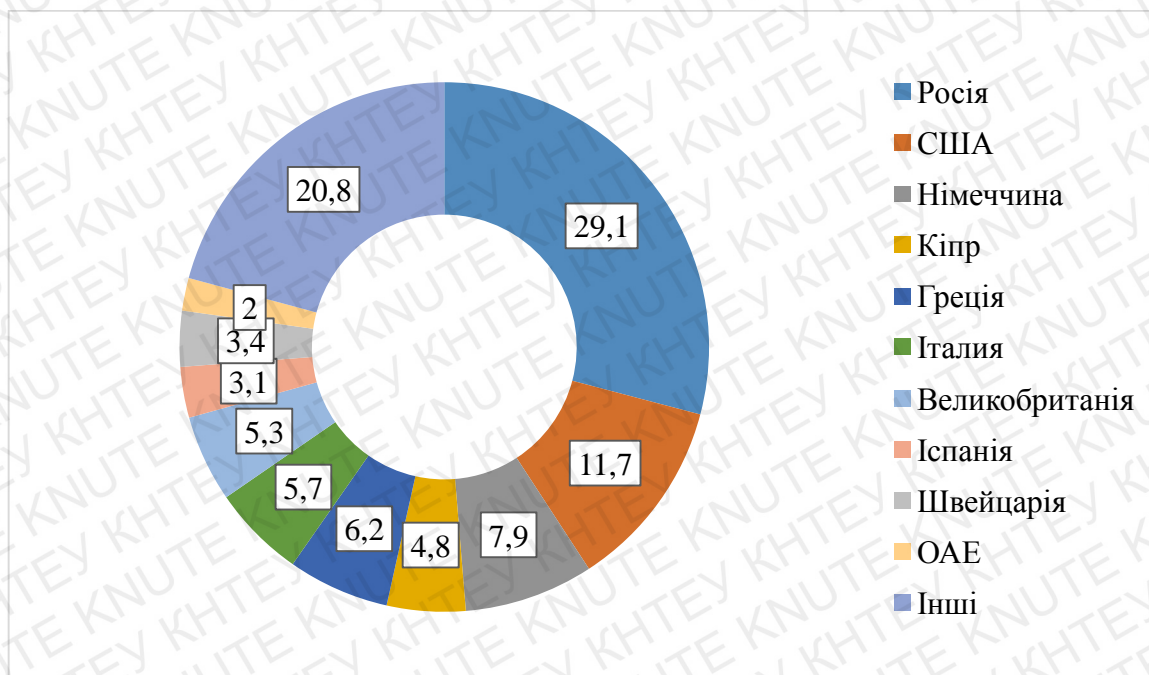

Рис. 2.5 – Структура грошових переказів, які входять в Україну у 2017 р.

Джерело: розроблено автором на основі [31]

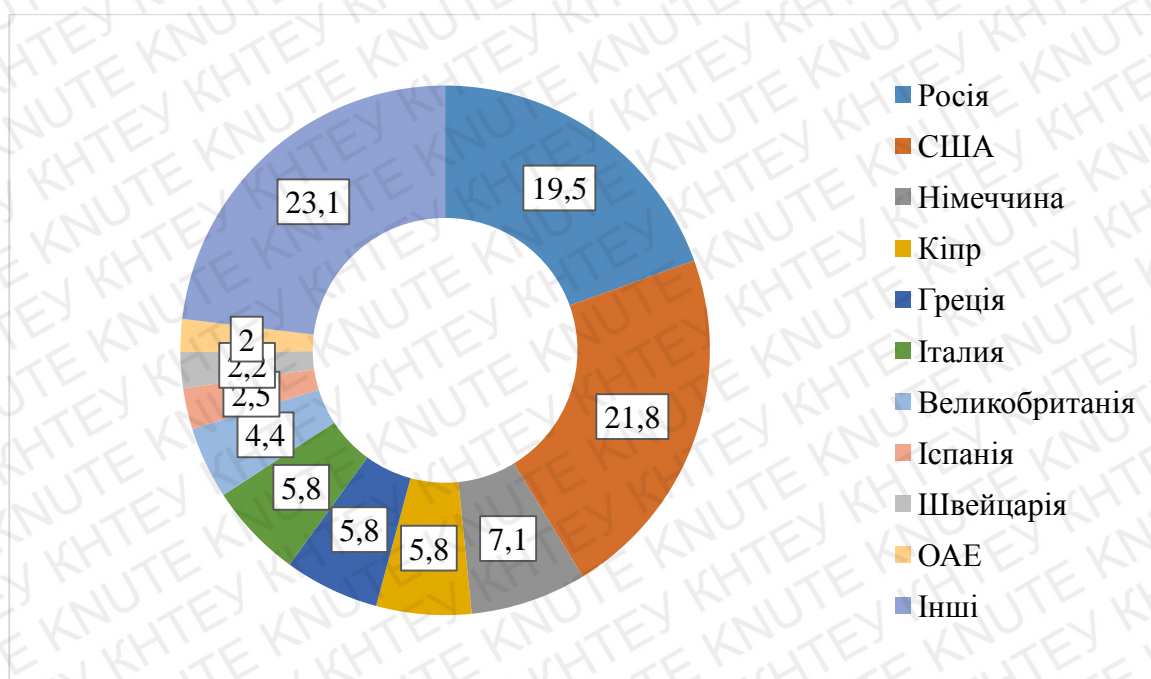

Рис. 2.6 – Структура грошових переказів, які входять в Україну у 2020р.

Джерело: розроблено автором на основі [51]

Наприклад, за допомогою електронних переказів, або неформальними каналами, такими як гроші чи товари, що перевозяться через кордонів. Особисті грошові перекази – це сума двох основних складових:

- 1) компенсації працівникам;
- 2) особисті перекази.

Компенсація працівникам означає дохід прикордонних, сезонних та інших короткострокових працівників, які працюють в економіці, де вони не є резидентами, та резидентів, зайнятих нерезидентами (МВФ, 2009). Це стандартний елемент рахунку первинного доходу, частина поточного рахунку в статистиці платіжного балансу, складеній центральними банками. Для розрахунку грошових переказів враховується «чиста» компенсація працівників, тобто після вирахування передбачуваних витрат на відрядження, податків та соціальних внесків.

Особисті перекази складаються з усіх поточних переказів готівкою або в натуральній формі, здійснених або отриманих домогосподарствами-резидентами до або з домогосподарств-нерезидентів. Це елемент рахунку вторинного доходу. У старих версіях посібника цей пункт називався «грошові

перекази працівників» і включав переважно перекази від довготривалих мігрантів їхнім родинам у країні їх походження. Поточне визначення є більш широким і охоплює особисті трансферти незалежно від джерела доходу домогосподарства, що відправляє.

Світовий банк складає регулярно оновлювану всесвітню базу даних про надходження та відплив грошових переказів по країнах, хоча з застереженням щодо значної неоднорідності методологій та якості збору даних про грошові перекази в різних країнах. Банк оцінює та проектує потоки грошових переказів на основі своєї власної методології, яка враховує зростання ВВП у країнах-відправниках, кількість мігрантів та інші фактори.

Національний банк України складає та публікує оцінку надходжень особистих грошових переказів раз на рік. Це базується на ряді джерел, включаючи щомісячну статистику платіжного балансу (на основі збору даних фінансового сектору, опитувань мігрантів та оцінок на основі моделі). НБУ підкреслює, що складання даних про грошові перекази є більш складним, ніж щодо інших статей платіжного балансу. У 2018 році НБУ переглянув уверх значення персональних грошових переказів, порівнявши дані України з новими даними про перекази з двох основних місць призначення українських мігрантів – Польщі та Росії (НБУ 2018).

Існує суттєва різниця між розміром персональних грошових переказів, повідомленим Світовим банком та НБУ. Національний банк оцінив приплив особистих грошових переказів у 2018 році на рівні 11,1 млрд доларів США (8,5% ВВП), тоді як Світовий банк оцінює його на рівні 14,4 млрд доларів США (11,4% ВВП). Ця розбіжність пояснюється вищезгаданими методологічними відмінностями.

Всебічне опитування впливу української міграції та грошових переказів, проведене у 2014-2015 роках Міжнародною організацією з міграції (МОМ 2016), показує, що в середньому 66% українських працюючих мігрантів регулярно відправляють грошові перекази додому, а також емігранти перераховують близько 18% свого загального доходу як грошові перекази.

Грошові перекази, отримані від українців, які працюють за кордоном, є важливою статтею в бюджетах домогосподарств. За даними Українського статистичного управління, наявний дохід домогосподарств у 2018 році був еквівалентний 90 млрд. доларів США. Порівняння цієї цифри з надходженням грошових переказів, оціненим центральним банком (11,1 млрд. Доларів США), свідчить про те, що у 2018 році грошові перекази становили понад 12% доходів домогосподарств.

Грошові перекази мають значний позитивний вплив на бюджети домогосподарств. Опитування МОМ (2016) підрахувало, що в середньому доходи на одного члена домогосподарства були на 60-80% вищими у домогосподарствах, де трудящі-мігранти надсилають грошові перекази, ніж у домогосподарствах, які не отримують грошових переказів. Для домогосподарств, у яких працюють мігранти, грошові перекази становили в середньому 50-60% їх бюджетів і, отже, становили основне джерело доходу. Опитування Держспоживслужби (2017) свідчить про дещо меншу, але все ж значну частку доходів від грошових переказів: середня сума грошових переказів, отриманих домогосподарствами, які отримують грошові перекази, становила 1409 доларів США у 2016 році, що еквівалентно 38% середнього доходу українських домогосподарств у цьому році (3740 доларів США).

Щодо використання грошових переказів, опитування, проведене серед мігрантів у рамках дослідження МОМ (2016), підрахувало, що 39% грошових переказів, що надсилаються в Україну, використовувалися для споживання (включаючи придбання товарів тривалого користування), 42% для економії, 17% на купівлю або оновлення нерухомості та лише 1% на інвестиції у бізнес, акції чи акції. Частка грошових переказів, виділених на споживання та інвестиції в бізнес, нижча, а частка заощаджень вища у цьому дослідженні, ніж у аналогічних дослідженнях, що охоплюють інші країни, які отримують грошові перекази; це може бути частково через невизначеність, пов'язану з збройним конфліктом на сході України в період, коли проводилося дослідження.

Інше опитування в рамках цього ж дослідження охоплювало домогосподарства в Україні, які отримують грошові перекази (як згадувалося вище, грошові перекази вносили в середньому 50-60% до їх бюджетів). Порівняно з домогосподарствами, які не отримують грошових переказів, витрати сімей з працівниками-мігрантами на житло та освіту були у 2-4 рази вищими, а на харчування-на 20%. Ці дані підтверджують, що грошові перекази призводять до поліпшення добробуту мігрантів та їх сімей, але їхній прямий внесок у збільшення приватних інвестицій у нерухомість обмежений.

Як згадувалося вище, надходження від грошових переказів збільшують внутрішній попит як на вітчизняні, так і на імпорتنі товари та послуги. Покупки товарів і послуг вітчизняного виробництва безпосередньо стимулюють внутрішнє виробництво, тоді як покупки імпортованих споживчих товарів мають лише обмежений вплив на внутрішнє виробництво - наприклад, шляхом збільшення роздрібною торгівлі та/або транспортних послуг. Крім того, внутрішній попит можна опосередковано стимулювати за допомогою фіскального мультиплікатора, оскільки більший податок на споживання та митні збори, що сплачуються на імпортовані товари, сприяють, на маржі, збільшенню державних витрат або зниженню ставок податку. Збільшення внутрішнього попиту також сприяє зростанню цін, особливо на товари, що не підлягають обміну.

Зокрема, можливо розрахувати загальну частку імпортованих товарів у видатках домогосподарств України. За даними Українського статистичного управління, частка вироблених в Україні товарів у загальному обсязі реалізації роздрібною торгівлі в країні становить 53%. Товари становлять 66% кошика витрат на споживання середньостатистичної домогосподарства України. Сукупність послуг, які становлять решту 34% витрат на споживання, можна вважати такими, що мають українське походження. Таким чином, частка вітчизняних товарів та послуг у видатках середньостатистичної домогосподарства України становить приблизно дві третини. Якщо припустити, що частка товарів та послуг вітчизняного виробництва, що

фінансуються за рахунок грошових переказів, подібна до середньої структури видатків українських домогосподарств і що половина всіх грошових переказів витрачається на купівлю товарів та послуг, імпульс від грошових переказів, можливо, збільшив попит на внутрішні витрати виробництво товарів та послуг приблизно на 3,7 млрд. доларів США (2,8% ВВП) у 2018 році. Це спрощена оцінка, яка не включає мультиплікаційний ефект збільшення споживання, вплив приватних інвестицій, що фінансуються за рахунок грошових переказів, або вплив грошових переказів на зростання цін.

2.2. Аналіз фінансових механізмів залучення коштів української діаспори та трудових мігрантів в Україну

Міграція зменшує пропозицію робочої сили на українському ринку праці, а отже, і потенційний обсяг виробництва. Загальна кількість робітників-емігрантів складає від 2,2 до 2,7 млн. осіб, що еквівалентно 13-16% загальної зайнятості в Україні. Однак не всі українські мігранти були працевлаштовані в Україні до виїзду з країни; згідно з опитуванням Держспоживслужби (2017), лише 58% мігрантів були працевлаштовані. З цієї групи 70% кинули роботу в Україні через низьку зарплату; близько 15% через те, що вони були звільнені або тимчасовий контракт закінчився; і 15% з інших причин. Статус решти 42% мігрантів до виїзду з країни не зрозумілий з опитування ДССУ; вони могли бути безробітними, бездіяльними або, швидше за все, працюючими у неформальному секторі або на паузі між періодами роботи за кордоном поспіль. Ці цифри свідчать про те, що еміграція залучила від 1,3 до 1,6 мільйона осіб безпосередньо через зайнятість на українському ринку праці-8-10% від загальної кількості працюючих в Україні.

У період з 2012 по 2018 рік загальна зайнятість в Україні скоротилася майже на 3 мільйони – з 19,3 до 16,4 мільйона. Однак це зменшення відбулося майже повністю у 2014 та 2015 роках і відображало той факт, що статистика після 2014 року не включає людей, зайнятих на невідконтрольних уряду

територіях Донецької та Луганської областей. У 2012-2017 роках кількість трудових мігрантів збільшилася приблизно на 10% (згідно з опитуваннями Держспоживслужби) і мала менший вплив на загальне скорочення зайнятості.

Існують деякі анекдотичні свідчення про дефіцит робочої сили в певних професіях, популярних серед мігрантів. Наприклад, нестача робочої сили відчувається у вітчизняному будівельному секторі, в якому працює майже 40% українських трудових мігрантів. Зайнятість у цьому секторі зменшилася приблизно на 20% між 2012 та 2017 роками, головним чином через міграцію працівників за кордон.

Очікується, що недостатність пропозиції робочої сили погіршиться в найближчі роки. Робоча міграція є одним з основних чинників цієї проблеми, поряд з рівнем народжуваності нижче рівня заміщення та високою смертністю серед людей працездатного віку. Припускаючи, що коефіцієнт участі робочої сили залишається незмінним, прогнозується, що до 2035 року робоча сила скоротиться більш ніж на 15% (Світовий банк 2019).

Щодо впливу трудової міграції на рівень безробіття, то в Україні немає жодних доказів послаблюючого ефекту, на відміну від, наприклад, Литви.

Різниця в рівнях зарплат була, згідно з опитуванням Держспоживслужби (2017), основною причиною еміграції, яку наводить 84% українських трудових мігрантів. Незважаючи на поступове зростання, середньомісячна валова зарплата в Україні, що еквівалентно 276 євро у 2018 році, все ще була меншою за чверть середнього рівня заробітної плати у Польщі та Чехії. Це також відповідало меншій половині середнього валового місячного заробітку українця, який працює за кордоном (640 євро).

Робоча міграція, однак, повинна допомогти зменшити цей великий розрив у зарплатах, стимулюючи зростання заробітної плати працівників, які залишаються в Україні. Це робиться безпосередньо шляхом обмеження резерву робочої сили, але також опосередковано шляхом зменшення фінансових обмежень (за рахунок грошових переказів) і, таким чином, збільшення заробітної плати за резервування. Дійсно, середні зарплати в

Україні після значного зниження у 2014-2015 роках стрімко зросли у 2016-2018 роках, в середньому на 13% на рік у реальному вираженні. Країни, найбажаніші для трудової міграції українців наведено на рис. 2.7.

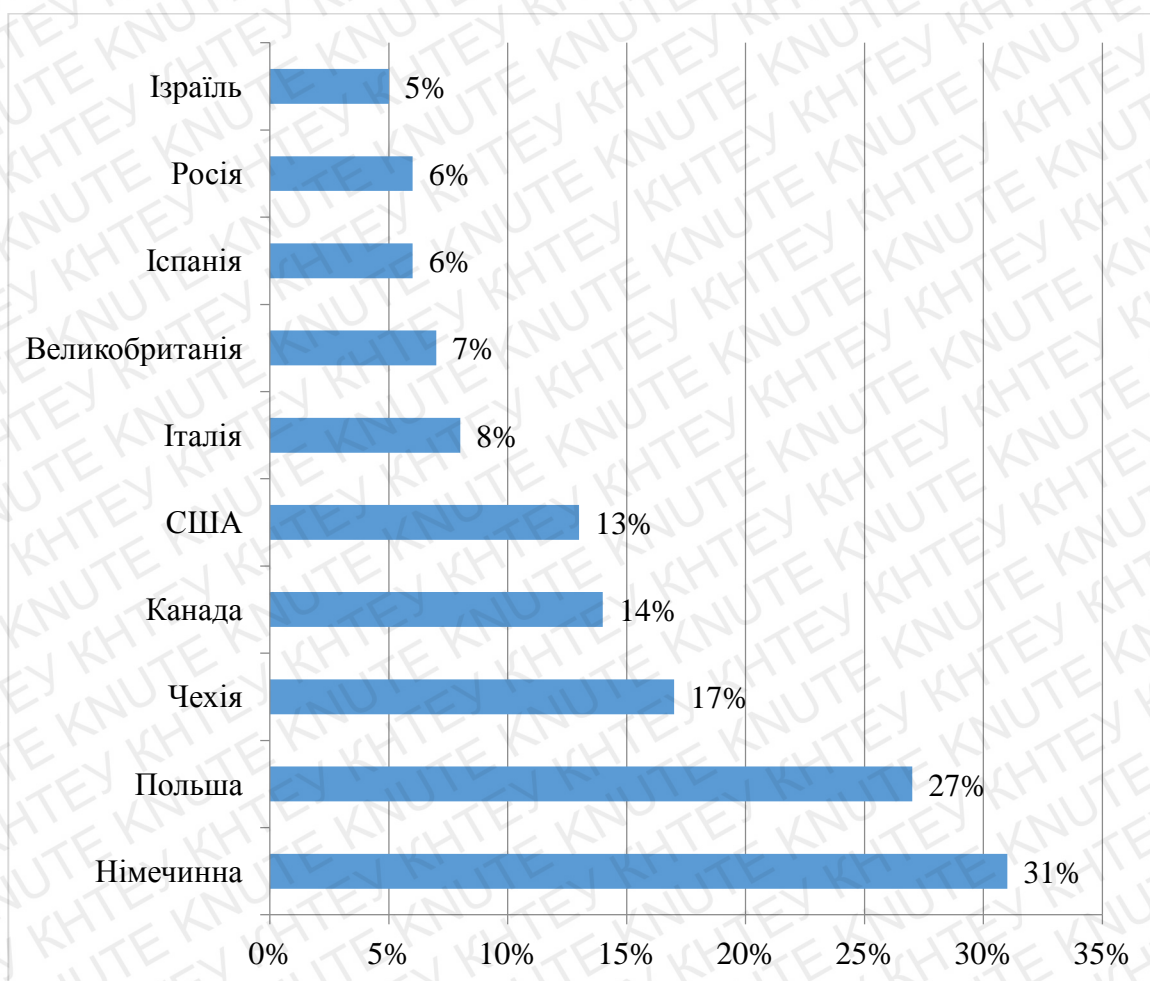

Рис. 2.7 – Країни, найбажаніші для еміграції українців

Джерело: розроблено автором на основі [22]

Очевидно, що міграція робочої сили – не єдиний чинник зростання заробітної плати. Попит на робочу силу з боку українського бізнесу сильний: згідно з опитуваннями, очікування бізнесу щодо набору додаткового персоналу покращуються, що відображає більш позитивні настрої бізнесу щодо майбутнього (НБУ 2019). Економічне зростання (частково спровоковане, як зазначалося, припливом грошових переказів та його впливом на внутрішній попит) та позитивними настроями бізнесу також стимулюють попит на робочу силу та заробітну плату. Водночас існує велика невідповідність попиту та пропозиції, тобто фірми вимагають навичок, які

недоотримуються ринком праці (Світовий банк 2019). Існують також регіональні нерівномірності на ринку праці: кількість вакансій у столичних та інших динамічних міських районах зростає, тоді як безробіття в сільській місцевості зростає.

Оскільки частка високоосвічених людей серед українських емігрантів низька, наявні дослідження еміграції з України не виявляють, що вплив висококваліфікованих осіб, що спричиняє дефіцит кваліфікованої робочої сили у країнах, що відправляють – є важливою проблемою. Схоже, що еміграція не призвела до уповільнення зростання продуктивності в Україні через виснаження кваліфікованої робочої сили, як це було у деяких країнах Східної та Південної Європи.

Більш актуальне питання в контексті України – це втрата навиків. Лише 27% українців, які працюють за кордоном, заявили в опитуванні Держспоживслужби, що вони працювали на роботах, що відповідають їх кваліфікації; 30% працювали в іншій сфері; і 36% заявили, що працюють у сфері, яка не вимагає кваліфікації. Лише 9% працювали у професійно-технічних службах; 14% у сфері торгівлі та послуг; 26% як працівники з інструментами; і 42% у дуже простих роботах. Це негативне явище, яке часто призводить до погіршення набутих раніше навичок та зменшує шанси мігрантів покращити своє економічне становище. Низька частка кваліфікованих емігрантів, які працюють відповідно до своєї кваліфікації, також є однією з причин (на додаток до інших бар'єрів), чому багато мігрантів, які повертаються в Україну, не інвестують у власний бізнес.

Приплив грошових переказів, як правило, збільшує базу доходів державних фінансів. Вплив, перш за все, на збільшення ПДВ та надходжень від акцизів. Якщо припустити, як і вище, що половина грошових переказів витрачається на придбання товарів та послуг (5,5 млрд доларів США) зі ставкою ПДВ 20%, збільшені надходження від ПДВ через приплив грошових переказів у 2018 році можна оцінити у 1,1 млрд. дол. США, або понад 0,8% ВВП. Приплив грошових переказів також збільшує митні збори, що

сплачуються за імпорتنі товари. Крім того, попит, що створюється за рахунок грошових переказів, стимулює внутрішнє виробництво, що призводить до збільшення надходжень від податків на прибуток підприємств та фізичних осіб.

Однак, окрім грошових переказів, трудова еміграція негативно впливає на державні фінанси України, що врівноважує збільшення доходів держави через приплив грошових переказів. Надання освіти несе державні витрати, тоді як емігранти не сплачують податки на працю та соціальні внески в Україні. За однією з нещодавніх оцінок, якби всі українські емігранти, які працюють в ЄС, були працевлаштовані в Україні, доходи українського соціального фонду були б більш ніж на 7% вищими у 2017 році, що еквівалентно 0,7% ВВП [30, с 71].

Грошові перекази є одним з найбільших джерел валютних надходжень в Україні. Зростаючий приплив грошових переказів мав помітний і позитивний вплив на поточний рахунок України, де вони сприяли позитивному сальдо рахунку первинного доходу та, меншою мірою, рахунку вторинного доходу. Перекази були найважливішими стаття, що врівноважує великий дефіцит торгового та інвестиційного доходу. Торговельний дефіцит України поступово погіршувався з 3,5 млрд. доларів США у 2015 році до 12,6 млрд. доларів США у 2018 році, оскільки імпорт, спричинений сильними інвестиціями та споживчим попитом, зростав набагато швидше, ніж експорт. Інвестиційний дохід також був сильно негативним через репатріацію дивідендів та процентів за зовнішнім боргом. Загалом сальдо рахунку поточних операцій України покращилося від нестійкого дефіциту до кризи до невеликого профіциту у 2015 році, а потім поступово погіршилося до значно нижчого дефіциту у 4,5 млрд. Доларів США (3,5% ВВП) у 2018 році.

Водночас грошові перекази певною мірою сприяли збільшенню торгового дефіциту, оскільки стимулювали попит на іноземні товари. Якщо припустити, що половина грошових переказів витрачається на купівлю товарів та послуг і що частка імпорту у видатках на товари та послуги становить близько третини, грошові перекази можуть збільшити вартість імпорту

приблизно на 1,8 млрд доларів США. Це становить 14% торгового дефіциту України у 2018 р. Однак загальний чистий ефект від грошових переказів позитивний; без них дефіцит поточного рахунку був би значно більшим. Отже, виходячи з вищесказаного, можна визначити позитивні та негативні наслідки тимчасово-постійної та сезонної трудової міграції з території України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Позитивні та негативні наслідки міграції з території України

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
<ul style="list-style-type: none"> - Приплив капіталу з-за кордону – мігранти переказують в Україну значні кошти, зароблені в інших країнах; - зниження рівня безробіття в країні (у результаті підвищується можливість працевлаштування для інших жителів України); - підвищення культури виробництва, набуття досвіду роботи в більш розвинених країнах і наступне перенесення його в Україну; - набуття досвіду господарського і політичного життя розвинених демократичних країн. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ослаблення інтелектуального й трудового потенціалу країни. Україна втрачає трудові ресурси, готові до активного залучення у виробничу діяльність; - бюджетні кошти, витрачені державою на підготовку висококваліфікованих кадрів «працюють» на економіку інших держав; - зменшення конкуренції на ринку робочої сили знижує вимогливість роботодавців і можливість вибору; - найбільш рухливою частиною населення є працездатне населення, у перу чергу чоловіки – це знижує народжуваність; - багато мігрантів змушені працювати за кордоном із порушенням місцевих законів, нерідко їх висилають із країни.

Джерело: розроблено автором на основі [50]

Як зазначалося раніше, сильний приплив грошових переказів може сприяти укріпленню валютного курсу. Грошові перекази є одним з найбільших джерел валютних надходжень в Україні; більшість з них одержувачі обмінюють на місцеву валюту, що призводить до номінального зростання курсу гривні. Грошові перекази також можуть призвести до зростання реального валютного курсу за допомогою механізму боротьби з хворобами Нідерландів: приплив грошових переказів збільшує сукупний попит, що призводить до зростання цін на товари, що не підлягають торгівлі, та до

збільшення витрат на оплату праці. Це, у свою чергу, робить усі товари, вироблені в країні, дорожчими.

За останні роки відбулося деяке реальне подорожчання української валюти, хоча збільшення грошових переказів було значно більшим. Гривня значно знецінилася у 2014 році після військового конфлікту та економічної кризи; номінальна амортизація також відображалася у реальному валютному курсі. Останні майже не змінювалися у 2015 та 2016 роках, незважаючи на щорічне збільшення грошових переказів на 7-8% у доларах США. У 2017 році грошові перекази зросли на 23%, тоді як реальний ефективний курс гривні подорожчав на 4%. У 2018 році приплив грошових переказів збільшився ще на 18%, тоді як гривня подорожчала на 6% у реальному вираженні.

Збільшення притоку грошових переказів стало одним із факторів, що впливають на курс гривні в останні роки. Серед інших основних факторів, які спричинили або ослаблення, або зміцнення української валюти, – жорстка грошово-кредитна політика із залученням припливу іноземного капіталу, потоки торгівлі та інвестицій, поступове скасування контролю над капіталом, а також мінливі очікування учасників ринку. Щоб відрізнити вплив грошових переказів від інших факторів, знадобиться аналіз з використанням макроекономічної моделі або економетричних інструментів. Схоже, такого аналізу для України ще не проводилося.

Висновки до розділу 2

Робоча еміграція та приплив грошових переказів від мігрантів має помітний вплив на українську економіку. Являючи собою приплив, еквівалентний понад 8% ВВП, грошові перекази значно покращують добробут сімей мігрантів. За оцінками, грошові перекази збільшують внутрішній дохід домогосподарств приблизно на 12%. Хоча це в основному сприяє збільшенню приватного споживання, воно також робить невеликий внесок у інвестиції. Оскільки українські домогосподарства витрачають приблизно дві третини своїх витрат на споживання на вітчизняні товари та послуги, попит на

споживання з грошових переказів безпосередньо збільшує ВВП майже на 3%. І ця оцінка не включає мультиплікаційний ефект споживання, збільшеного за рахунок грошових переказів, а також вплив приватних інвестицій, що фінансуються за рахунок грошових переказів.

Грошові перекази є одним з найбільших джерел валютних надходжень в Україні. Середній приплив грошових переказів в Україну з 2010 р. Був майже вдвічі вищим за приплив прямих іноземних інвестицій, більш ніж у три рази приплив портфельного капіталу та більш ніж у п'ять разів перевищував надходження офіційної допомоги на розвиток. Більш того, хоча приплив ПІІ та портфельних інвестицій був дуже мінливим і скоротився з 2014 року, грошові перекази залишалися в основному стабільними та поступово зростали в останні роки.

Хоча приплив грошових переказів, ймовірно, сприяє зниженню конкурентоспроможності реального обмінного курсу в Україні, зростаючий приплив грошових переказів, в цілому, має помітний та позитивний вплив на поточний рахунок України та є найважливішою статтею, що врівноважує торговельний та інвестиційний дохід дефіцитів. Це сприяло переходу до більш стійкої позиції платіжного балансу України, разом з іншими факторами, включаючи фіскальне коригування, розсудливу грошово-кредитну політику, структурні реформи, а також важливу офіційну макрофінансову допомогу та іншу фінансову підтримку, надану цій країні, у тому числі ЄС. Зростання грошових переказів, що є стабільним та стабільним типом фінансового притоку, має допомогти Україні подолати попередній порочний цикл, у якому вона потрапила, де економічний підйом призвів до нестійкого погіршення поточного рахунку та кризових ситуацій.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В УКРАЇНУ

3.1. Заходи щодо вдосконалення механізмів залучення діаспорного капіталу для фінансово-економічного розвитку України

Мета інвестиційної стратегії або заходів щодо вдосконалення механізмів залучення капіталу – покращити існуючі механізми залучення інвестицій мігрантів, які могли б усунути фінансовий розрив між підприємцями та малими та середніми підприємствами (з однієї сторони), які потребують доступного фінансування, та мігрантами (з іншої сторони), які шукають інвестиційні можливості.

Для підготовки інвестиційної стратегії треба проконсультуватися з передовим досвідом реалізації успішних механізмів інвестування для фінансів мігрантів у всьому світі. При розробці цієї інвестиційної стратегії враховували досвід України. Поточна інвестиційна стратегія розроблена для впровадження в існуючі законодавчі та ринкові рамки України, що не вимагає змін до регулювання та мінімального спотворення ринкової конкуренції. ADIE (Association pour le Droit à l'Initiative Economique) може допомогти розвинути спроможність підприємців через компонент технічної допомоги їх кредитування.

Запропонований механізм інвестування може бути реалізований у короткостроковій перспективі, яка:

- базується на чинній нормативній базі України;
- вписується в сучасне ринкове середовище і має мінімальний вплив на конкуренцію серед провайдерів у фінансовому секторі;
- реалізовується без державного співфінансування;
- запропонує механізм захищений від регуляторних та законодавчих змін в Україні;
- запропонує механізм, який дозволяє гнучко масштабуватись та

залучати різноманітних приватних та державних інвесторів, а також фінансових посередників;

- механізм включає схему захисту інвесторів (мігрантів) від обмінного ризику валюти, отже, зменшення загальних ризиків для інвесторів;
- запропонований механізм інвестування розблокує доступ до мікрофінансування для підприємців малого та середнього бізнесу в Україні.

Удосконалення механізмів залучення коштів діаспори зображено на рис. 3.1.

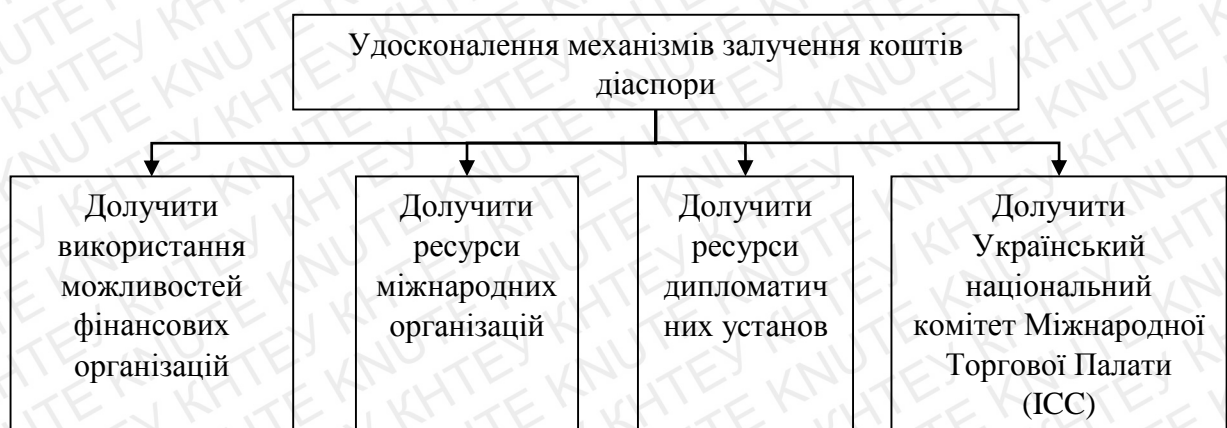

Рис. 3.1 – Інвестування коштів діаспори

Джерело: розроблено автором на основі [50]

Успішне впровадження механізму інвестування значною мірою залежить від активної участі організатора. Крім того, для сприяння впровадженню запропонованого механізму інвестування рекомендується розглянути можливість використання технічної допомоги для підтримки впровадження механізму. Така технічна допомога може бути використана на рівні фінансових посередників (наприклад, банків або кредитних спілок), але також на рівні кінцевих бенефіціарів, що полегшує виплату коштів інвестицій та їх ефективного поглинання.

Українська масова міграція була насамперед економічно обумовлена як механізм подолання бідності чи уникнення безробіття. Висновки Державного статистичного огляду 2015 року показують, що для 79 відсотків українських трудящих -мігрантів низька заробітна плата вдома є основною

причиною міграції. Майже кожен десятий працівник гранту (11%) покинув країну через неможливість знайти роботу відповідно до кваліфікації. Низька якість життя в Україні змусила ще 4 % трудових мігрантів обрати іншу країну для проживання та/ або роботи. Погані умови життя дуже часто пов'язані з втратою надії на краще майбутнє вдома.

Серед інших причин можна відзначити такі соціальні фактори: обмежені можливості для самозайнятості та професійного розвитку, бажання підвищити кваліфікацію та продовжити кар'єру за кордоном, сімейні причини, доступ до медичних послуг, уразливість людей до корупції та злочинності, відсутність безпеки, тощо. Нещодавні геополітичні порушення та порушення безпеки в Україні можуть стимулювати подальшу еміграцію з країни.

Високі заробітні плати та загальна економічна діяльність у країнах призначення є найсильнішим стимулом (фактором тяжіння) для розвитку. У 2010 році наявний дохід домогосподарства в Україні був майже втричі нижчим, ніж у Чехії та Польщі, і приблизно в десять разів нижче, ніж в Італії та Іспанії. З іншого боку, опитування мігрантів показує, що середній дохід українського довгострокового працівника-мігранта за кордоном становив 1550 доларів США у 2014 році (або 2013 доларів США на одного працівника, що отримує грант у країні призначення), що в чотири рази перевищувало середню ставку заробітної плати в Україні.

Серед інших спонукальних чинників можна відзначити наступне: підвищення рівня життя, розвиток демократії, культурні та мовні подібності, соціальні мережі за кордоном.

Безробіття та неповна зайнятість продовжують залишатися одними з ключових факторів, що сприяють майбутній міграції з України.

Зазначимо помітне зростання кількості студентів з намірами міграції порівняно з кількістю студентів, які мігрували в минулому (1%).

Присутність наявного працівника-мігранта у транснаціональній державі відіграє важливу роль у залученні більшої кількості членів за кордон, незалежно від статусу працевлаштування. Цей намір, швидше за все,

відображає бажання досягти возз'єднання сім'ї, що є середньо- та довгостроковим процесом, який впливає на фінансову поведінку (заощадження, грошові перекази) та наміри повернутись.

Одним із способів вимірювання горизонтального соціального капіталу серед трудящих-мігрантів є перегляд рівня членства в асоціаціях діаспори. Хоча українські трудові мігранти та асоціації діаспори існують, їх роль та значення для трудящих-мігрантів та їх сімей, здається, обмежені. Лише 9 відсотків українських трудових мігрантів будь-яким чином взаємодіють з асоціаціями діаспори, проти 8 відсотків молдавських трудових мігрантів. З цих 9 відсотків 46 відсотків повідомили про членство в таких організаціях (проти 25% молдаван). За оцінками, це приблизно 18 000 членів; із загального населення 423 800 довгострокових трудящих-мігрантів, або близько 4 відсотків. У цьому контексті лише 4 % працівників-мігрантів розглядають такі асоціації як «надійне джерело інформації» [6].

Крім того, пропонується включити Український національний комітет Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine), як одну із організацій, що здійснюватиме комунікацію, представлення перспективних інвестиційних проєктів, початкову координацію та співпрацю з українською діаспорою за кордоном. Так, як Український національний комітет МТП (ICC Ukraine) уповноважений Світовою організацією бізнесу представляти на національній території сучасні тенденції бізнесу та сприяти розвитку міжнародного співробітництва і має представництва у 94 країнах світу. Зокрема, ICC Ukraine – неприбуткова, некомерційна організація та перший національний комітет на території країн СНД, що створений у 1998 році, і сьогодні об'єднує національні підприємства та компанії нерезиденти, які представляють великий та середній бізнес.

ICC Ukraine реалізує такі стратегічні цілі:

Формування позитивного міжнародного іміджу України.

Покращення економічної співпраці між країнами.

Створення сприятливого бізнес – середовища для сталого розвитку та процвітання.

Принципові преференції ICC Ukraine – це партнерські взаємини із Національними комітетами Світової організації бізнесу (The World Business Organization) у 94 країнах світу для сприяння міжнародній торгівлі, опанування нових ринків, пошуку партнерів та залучення інвестицій.

Головний напрямок діяльності ICC Ukraine – міжнародне співробітництво, створення умов для інтеграції українського бізнесу до міжнародної бізнес – спільноти.

Водночас, ICC Ukraine надає комплексну фахову допомогу національним підприємствам через:

експертні консультації та діалог : «влада-бізнес»;

участь у роботі 12 Комісій та Робочих групах ICC;

представництво і головування у Громадських Радах при провідних міністерствах та відомствах України з метою сприяння створенню умов ведення бізнесу через діалог між представниками ділових кіл та влади [47].

При цьому, особливої уваги заслуговує дуже низький рівень довіри до посольств і консульств. Окремі докази свідчать, що цей низький рівень довіри пов'язаний з відсутністю клієнтоорієнтованих послуг, бюрократичними підходами, високими зборами та недоступними місцями та графіками роботи. Згідно з даними, найнижчу довіру виявляють трудящі мігранти в країнах ЄС.

3.2. Прогнозна оцінка у разі збільшення обсягів залучення діаспорного капіталу

Світові масштаби міжнародної міграції сьогодні свідчать про те, що вона стає чинником формування нового глобального порядку. Різке зростання темпів міграції [27] відбувається одночасно з консолідацією мігрантів, інституціоналізацією їх товариств та організацій. Це змушує науковців говорити про так звану «діаспоризацію світу» як один з найбільш імовірних

сценаріїв розвитку людства [6], адже роль діаспор та їх вплив у світі постійно зростає. Головний спеціаліст з трудової міграції та людського розвитку Міжнародна організація з міграції також підтверджує це, зауважуючи, що транснаціональний характер діаспори означає, що роль цих громадян має вирішальне значення, коли йдеться про об'єднання країн і громад [12]. Ресурси діаспори можуть сприяти активізації торгівлі, інвестицій і культурних зв'язків між різними країнами, і що члени діаспори є важливими учасниками процесу розвитку [12].

За підрахунками Світового Конгресу Українців, українська діаспора сьогодні налічує близько 20 млн. осіб [10], що становить третину всіх українців. Зважаючи на такий вагомий людський потенціал, Україна повинна чітко сформувати та розвивати різні напрями співпраці з діаспорою, які слід систематизувати у загальнодержавну Стратегію. Відсутність такої Стратегії актуалізує потребу в науково-прикладних розробках соціально-економічних механізмів співпраці держави та діаспори як одного з найбільш необхідних напрямів Стратегії співпраці України та діаспори.

Таким чином, основними завданнями цієї дослідження і є аналіз досвіду інших країн у сфері залучення своїх діаспор для фінансово-економічного розвитку країни походження, здійснення критичного аналізу наявних механізмів співпраці України та діаспори, що дасть можливість виокремити перспективи фінансово-економічної співпраці України з українською діаспорою та запропонувати удосконалення національного законодавства з метою практичної реалізації цих перспектив.

Серед науковців існує певна дискусія щодо визначення терміну «діаспора» [2; 3; 6; 7]. У зв'язку з постійними деформаціями, що виникають у світовій міграційній системі, термін «діаспора» також змінюється. У часовому розрізі можна прослідкувати еволюцію поглядів науковців щодо трактування поняття «діаспори» [6], однак, ми не будемо на них детально зупинятися і зазначимо, що у цій статті під «діаспорою» розуміємо перебування етнічних одиниць за межами території їх походження, які зберігають свою національну

ідентичність та усвідомлюють генетичний чи культурний зв'язок з цією територією. Зауважимо також, що в українському законодавстві є закріплений термін «закордонний українець». Так згідно статті 1 ЗУ «Про закордонних українців», під закордонним українцем розуміють особу, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України [14]. Законом також регламентовано, що українське етнічне походження – це належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження [14].

Найчисельнішою у світі діаспорою є китайська – 35 млн. осіб, афроамериканська налічує 25 млн. осіб, курдська – 14 млн. осіб, ірландська – 10 млн. осіб, індійська – 9 млн. осіб, італійська – 8 млн. осіб, єврейська – 8 млн. осіб [19, с. 10-11]. Українська діаспорна мережа сформована з низки українських організацій з понад 30 країн світу, які об'єднані в єдину структуру – СКУ [10]. Однак, існують й інші організації, які знаходяться на етапі встановлення та розвитку, і ще не входять до структурних підрозділів СКУ. Переважна більшість таких організацій сконцентрована в країнах ЄС і сформована з українських трудових мігрантів.

Якщо розглядати фінансову складову зазначеної проблематики, то основна увага багатьох дослідників взаємодії діаспори і розвитку фінансового ринку країни походження зосереджена на грошових трансфертах мігрантів членам своїх родин. В Україні навіть за офіційними даними грошові трансферти перевищують розміри прямих іноземних інвестицій [8, с. 11], при цьому обсяги трансфертів постійно зростають (табл. 3.1).

За гіпотетичною моделлю Центру соціальних та економічних досліджень вважається, що українська економіка втратила би близько 7% свого потенціалу без стимулюючого впливу трансфертів мігрантів [8, с. 11]. Однак, за результатами модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні, грошові трансферти трудових мігрантів використовувалися в Україні членами їхніх домогосподарств протягом 2013 – 2018 рр. наступним

чином: 77,5% йшло на задоволення щоденних потреб, 40,9% – на придбання товарів довготривалого використання, 29% – на придбання житла, реконструкцію будинку чи квартири, 22,2% – на заощадження, 11,6% – оплата за навчання, 5% – інші витрати [5, с. 93].

Таблиця 3.1

Обсяги приватних грошових переказів з-за кордону

Показник	Роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
Усього (млд. дол. США)	7535	9264	11111	11921	11980
Частка (у % до ВВП)	8,1	8,2	8,5	7,7	7,7

Джерело: розроблено автором на основі [51]

Тому досвід інших держав у сфері ефективного використання трансфертів мігрантів у формі інвестиційного капіталу є досить актуальним для України. Наприклад, у багатьох країнах існують асоціації трудових мігрантів, які реалізують проекти спільного використання міграційного капіталу на розвиток сфери охорони здоров'я, освіти, соціальної інфраструктури. Найбільша кількість таких організацій є в США, Канаді, Франції і Великій Британії [18, с. 197]. Такі асоціації стають каналом своєрідних колективних інвестицій в економіку окремого міста чи селища і створюють систему для реалізації проектів і програм, які повністю або частково фінансуються за рахунок коштів від працюючих за кордоном [18, с. 197].

Таким чином міграційний капітал стає джерелом фінансування економічного зростання, адже грошові перекази формують інвестиційну базу для малого і середнього бізнесу. З метою більш дієвого та ефективного залучення фінансового капіталу мігрантів у інвестиційну сферу України Р. Щур розробив теоретико-прикладний механізм трансформації міграційного капіталу у інвестиційні ресурси [18, с. 198]. Серед інструментів цього механізму автор виділяє вклади на депозитні рахунки, вклади у небанківські

кредитні установи, державні та місцеві цінні папери, корпоративні цінні папери і нерухомість, інвестування в людський капітал. Серед інших фінансових механізмів залучення та використання капіталу мігрантів, на наш погляд, можна також виділити пайові фонди. Якщо фінансові ринки країн походження функціонують належним чином, то вони ефективно мобілізують заощадження для інвестицій. Країни, що розвиваються, для економічного розвитку потребують вагомих та неперервних інвестиційних вливань, які можуть фінансуватися за рахунок внутрішніх та іноземних заощаджень. Щодо внутрішніх заощаджень, то сучасні економічні дослідження все частіше звертають увагу на важливу роль грошових трансфертів, які можуть акумулюватися у вигляді заощаджень.

Іншим механізмом розвитку ринку капіталу країни походження є використання закордонних депозитних рахунків діаспори. Так, протягом останніх років низка країн, що розвиваються (зокрема Албанія, Ефіопія, Індія, Кенія, Нігерія, Шрі-Ланка, Туреччина), лібералізували свої банківські правила з метою ефективного залучення коштів з діаспорних депозитних рахунків [25, с. 6-7]. Близько 48% мігрантів, що проживають в Німеччині, зберігають свої заощадження в країнах свого походження [25, с. 11].

Ще одним важливим фінансовим механізмом залучення діаспорного капіталу є облігації діаспори. Найбільшим досвідом застосування цього механізму володіє Ізраїль. Єврейська діаспора у США і частково у Канаді підтримує розвиток Ізраїлю шляхом щорічної купівлі облігацій, що їх випускає Корпорація Розвитку Ізраїлю (DCI), яка була створена у 1951 р. [25, с. 1516]. Завдяки цим облігаціям уряду вдалося забезпечити надходження довгострокових інвестицій в розвиток інфраструктури [25, с. 16]. Облігації діаспори випускають також такі країни, як Єгипет, Індія, Ефіопія. Кожна з цих країн застосовує різні механізми використання цих облігацій [25, с. 16]. Так, Єгипет випускає облігації з 70х рр. і використовує їх для допомоги єгипетським робітникам на території Близького Сходу [25, с. 16].

Індія тричі випустила облігації у 1991 р., 1998 р. і в 2000 р. для фінансування поточного платіжного балансу, щоб уникнути його кризи та для зміцнення фінансової довіри до фінансової системи Індії в періоди фінансових санкцій [25, с. 16]. Досвід Ефіопії у видачі діаспорних облігацій є новим і спрямований на акумулювання коштів для розширення та розвитку держкорпорації електроенергії в країні [25, с. 16]. На початку 2010 р. Греція, у зв'язку з фінансовими проблемами, почала розглядати питання випуску доларових облігацій. У березні 2010 р. спікер парламенту звернувся до грецької діаспори в США, Австралії, країнах Латинської Америки та Європи зробити свій внесок у «Фонд підтримки Греції» [25, с. 1617]. На наш погляд, цей механізм залучення коштів є надзвичайно ефективним і може використовуватися Україною з різною метою, зокрема ліквідації дефіциту бюджету чи фінансування найбільш уражених секторів економіки.

Іншим фінансовим механізмом використання діаспорного капіталу можемо виділити й пайові фонди діаспори. Цей специфічний вид фінансової участі діаспори в економічному розвитку країни походження найбільше поширений у країнах Південної Африки, зокрема в Руанді та Ліберії [25, с. 18]. Пайові інвестиції є професійними інструментами колективного інвестування. Після 2005 р. представники руандської діаспори з 11 країн світу розпочали формування Пайового Фонду Діаспори Руанди (RD MF) [25, с. 18]. Фонд спрямований на залучення інвесторів з руандської діаспори, корінного населення Руанди та іноземних інвесторів. У цьому сенсі представники діаспори виступають не лише у якості інвесторів, але й як канал передачі технологій та джерело відкриття інвестиційних можливостей в Руанді для світового ринку капіталу [26]. Іншим прикладом є Фонд Ліберійської Діаспори – фонд соціальних інвестицій, який належить ліберійцям, що проживають в США. Завдання фонду – інвестування малих підприємств Ліберії. Діяльність Фонду розподілена на шість секторів (сфер): сільське господарство, рибне господарство, природні ресурси, технології, розвиток

інфраструктури, охорона здоров'я [26]. Прогнозний рівень збільшення інвестицій в Україну від діаспор вказано у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Прогнозний рівень збільшення інвестицій в Україну

Країна	Чисельність діаспори, 2020-2021 рр., млн. чол.	Інвестиції в Україну, 2020-2021 рр., млрд. дол.	Чисельність діаспори – прогноз 2025-2030 рр., млн. чол.	Інвестиції в Україну – прогноз, 2025-2030 рр., млрд. дол.
Росія	4,4	1,311	4,2	1,125
США	1,2	0,679	1,3	0,811
Польща	0,6	3, 123	0,8	3,515
Італія	0,24	0,447	0,31	0,456
Чехія	0,15	0,485	0,2	0,495

Джерело: розроблено автором на основі [50]

Варто наголосити, що загалом роль діаспори як інвестора відзначається своєю особливістю: по перше, представники діаспори володіють спеціальною інформацією щодо інвестиційних можливостей країни походження, по-друге, інвестори з діаспори можуть фінансувати проекти з незначним відсотком прибутку у зв'язку з своєрідним сприйняттям інвестиційного ризику, що пов'язаний з патріотичними почуттями діаспори.

Механізми залучення фінансового потенціалу української діаспорної мережі в сучасних умовах розвитку існують лише у вигляді вкладів у небанківські кредитні установи – Української світової кооперативної ради (УСКР). Сьогодні членами УСКР є кілька асоціацій, зокрема НАКС, Рада українських кооператив в Австралії (РУКА), Всеукраїнська асоціація кредитних спілок (ВАКС), «Центральний український кооператив Америки» (ЦУКА).

Станом на початок 2019р. членами ВАКС є 77 кредитний спілок хоч станом 2014 р. членами ВАКС були 134 кредитні спілки, а загальна кількість

їх членів становила більше 1,1 млн. осіб [1]. Кредитні спілки – члени ВАКС орієнтовані на соціальне кредитування: навчання, лікування, підтримка маленьких підприємців фермерів, запроваджують і підтримують програми «енергозбереження», «розвиток зеленого туризму» [1]. Так, за 2018 рік кредитні спілки-члени ВАКС видали кредитів на суму 1 139,3 млн. грн.. Збільшення кредитування при зменшенні кількості позичальників, говорить про збільшення розміру середнього кредиту.

Таким чином, станом на 01.01.2019 року середній кредит, наданий кредитною спілкою, склав 16,4 тис. грн., в той час як в 2017 році його розмір складав 13,3 тис грн., а у 2016 році – 11,3 тис. грн.. ВАКС здійснює активну співпрацю з кооперативами Німеччини, Канади, Литви, Польщі, Росії, Світовим банком, американськими та німецькими агентствами і проектами технічної допомоги та ін. міжнародними фінансовими установами [4, с. 231-232].

На теперішній час, ЦУКА об'єднує 16 українських кредитних спілок в Америці. Рух українсько-американських кредитних спілок у Сполучених Штатах перевищує 100 000 членів сімей, переважно зосереджених у штатах Каліфорнія, Коннектикут, Іллінойс, Меріленд, Массачусетс, Мічиган, Огайо, Пенсільванія, Нью-Джерсі та Нью-Йорк., а база активів перевищила 4 мільярди доларів, а у 2010 р. їх активи склали 2,431 млрд. дол. США [4, с. 230].. Рух Міжнародної кредитної спілки охопив понад 96 країн, понад 177 мільйонів членів та понад один трильйон доларів США в активах. Окрім надання консультаційної та фінансової допомоги українським кредитним спілкам, ЦУКА фінансує освітньо-інформаційні потреби українців та розвиток українських громадських організацій [11].

Китайська діаспора забезпечує Китаю довгострокові переваги на міжнародних ринках, сприяє створенню китайської економічної наддержави в Азії та укріплює її позиції у світі [17].

Висновки до розділу 3

Підводячи загальний підсумок, вважається за доцільне рекомендувати

Міністерству закордонних справ України розробити Державну програму співпраці із закордонними українцями на період 2025-2030 рр., до якої, на наш погляд, має бути внесений окремий розділ заходів у сфері фінансово-економічної та торговельної співпраці з закордонними українцями із відповідним фінансуванням. Отже, серед таких заходів слід передбачити наступні:

1) створення спільних комісій з представників закордонних українців та провідних українських економістів з метою розробки інвестиційних проектів та механізмів залучення іноземних інвестицій в Україну, а також урядових програм економічного розвитку країни та окремих регіонів;

2) розповсюдження через представництва України за кордоном та закордонні українські громадські організації інформаційні матеріали про економічний і науково-технічний потенціал України;

3) організація та проведення регулярних зустрічей підприємців України із представниками ділових кіл закордонних українців з метою розвитку регіонального співробітництва, створення спільних товариств, філій закордонних компаній та ТНК;

4) проведення регулярних нарад, круглих столів, дискусій тощо представників вищих органів влади та місцевого самоврядування із представниками українського зарубіжжя з метою розробки та удосконалення законодавства у сфері сприяння:

- залучення фінансового капіталу закордонних українців, зокрема розробка нових фінансових механізмів у формі облігацій закордонних українців, пайових фондів, транснаціональних кредитів;

- трансферу інноваційних технологій з країн проживання закордонних українців;

- зростання потоків товарообігу, зокрема експорту з України до країн проживання закордонних українців.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Еміграція від 2,2 до 2,7 млн осіб (за різними оцінками) сприяла скороченню пропозиції робочої сили в Україні та дефіциту робочої сили в певних професіях. Це також один із факторів (хоча не обов'язково основний), що стимулює зростання заробітної плати працівників, які залишаються в країні; зарплати в Україні зросли в середньому на 13% на рік у реальному вираженні в період з 2016 по 2018 рік. Однак, через відносно низьку частку високоосвічених працівників серед емігрантів України, витік мізків, здається, не є особливо актуальним питанням в Україні; питання, що викликає більшу стурбованість, – це втрата навиків, оскільки більшість українців за кордоном працюють поза кваліфікацією або виконують дуже прості роботи.

Вплив еміграції та грошових переказів на державні фінанси України неоднозначний: надходження грошових переказів призводять до збільшення ПДВ, акцизних та митних надходжень, тоді як емігранти не сплачують податки на працю та внески на соціальне страхування в Україні, а їх освіта тягне за собою державні витрати.

Одне з найчастіших питань – чи продовжиться українська міграція робочої сили в її нинішньому вигляді. Хоча заробітна плата в Україні стрімко зростає в реальному вираженні, різниця в зарплатах з основними напрямками еміграції в ЄС настільки висока, що, ймовірно, вони продовжуватимуть мотивувати людей працювати та заробляти за кордоном. Більше того, існування великої та зростаючої української діаспори, як правило, стимулює міграцію інших членів сім'ї та друзів, надаючи інформаційну та матеріально-технічну підтримку в країнах призначення (ефект мережі). У найближчі роки цей фактор потягу може посилитися, а діаспора може продовжувати розширюватися. Водночас країни призначення для частини емігрантів можуть змінитися, особливо через поступове відкриття німецького ринку праці для українських працівників. Однак мовна та географічна близькість буде продовжувати важити на користь таких країн, як Польща, Чехія та Росія.

Нещодавній спалах коронавірусу, безумовно, зменшить кількість трудових мігрантів у 2020 році. Оскільки більшість української трудової міграції є тимчасовою та короткостроковою, на неї сильно вплинуть обмеження транскордонних поїздок та дефіцит робочих місць у країнах, що приймають. Тому очікується, що приплив грошових переказів з тимчасової еміграції в Україну буде серйозно скорочений у 2020 році, що негативно позначиться на приватному споживанні та на платіжному балансі. З іншого боку, у літературі є деякі докази того, що мігранти, особливо ті, хто має постійну роботу, мають тенденцію збільшувати свої грошові перекази, коли їхні країни походження переживають складні економічні умови або стикаються зі стихійним лихом; це може статися, якщо економічна ситуація в Україні погіршиться. Однак ще рано оцінювати масштаби впливу коронавірусу на кількість трудових мігрантів та потоки грошових переказів, а також чи буде цей вплив лише сезонним чи матиме довгострокові наслідки.

З огляду на вплив трудової еміграції з України, описаної в цьому документі, питання про те, як Україна могла б скоригувати свою політику, щоб покращити пільги та обмежити витрати, пов'язані з її великим відтоком працівників, є особливо актуальним.

Дослідження трудової міграції підкреслюють, перш за все, переваги взаємодії з діаспорою та заохочення мігрантів, особливо кваліфікованих, до інвестування у свої рідні країни та повернення до них. Переваги включають повернення навичок, поширення технологічних та управлінських знань та появу сучасних МСП. Повернуті також можуть принести з собою значну економію: згідно з опитуванням МОМ (2016), обсяг заощаджень, накопичених українськими мігрантами за кордоном, більш ніж удвічі перевищує обсяг надісланих грошових переказів. Деяким країнам вдалося залучити емігрантів, що повернулися (наприклад, Ірландія), та залучити діаспору до розвитку секторів високих технологій (Індія, Ізраїль). Такі програми не адресовані виключно висококваліфікованим мігрантам. Наприклад, молдовська програма PARE 1+113, підтримана ЄС, субсидувала створення нових МСП емігрантами,

які повертаються до Молдови. У грудні 2019 р. Український уряд оголосив програму позик під низькі проценти «Повернення та перебування», спрямовану на підтримку створення нових малих компаній, особливо на заохочення громадян, які працюють за кордоном, повернутися додому та розпочати там свій бізнес.

Окрім спеціальних програм для репатріантів, створення більш привабливого бізнес-середовища було б однозначно корисним як для заохочення мігрантів до повернення, так і для стимулювання інвестицій у економіку в цілому. В Україні для цього потрібні ефективніші державні інституції, посилення антикорупційних зусиль, впровадження реформ у таких секторах, як ринок землі чи судова система, а також покращення інфраструктури. Зростання задоволеності місцевими зручностями, такими як охорона здоров'я, освіта, житло, навколишнє середовище, дороги та транспорт, також може збільшити ймовірність того, що люди захочуть повернутися з еміграції або залишитися в країні.

Іншою можливістю вивчення може бути фінансовий механізм спрямування грошових переказів та заощаджень мігрантів на виробничі інвестиції в Україну. Такі інструменти були розроблені в деяких країнах, таких як «облігації діаспори», випущені з 1950-х років Корпорацією розвитку для Ізраїлю та продані серед діаспори для фінансування інфраструктури, або фонд, що спрямовує заощадження філіппінських мігрантів у Італія перетвориться на сільськогосподарські кооперативи у своїй країні.

Щоб подолати скорочується вплив еміграції на пропозицію робочої сили, Україні потрібно краще використовувати робочу силу, яка залишається в країні. Рівень зайнятості в Україні на рівні 65% нижчий за середній у ЄС (73%) і нижче від сусідів з ЄС, таких як Польща, Румунія чи Словаччина (70-72%). Політика зайнятості має прагнути покращити працевлаштування, зокрема шляхом зменшення невідповідності між попитом та пропозицією робочої сили та скороченням зайнятості у неформальному секторі. Пенсійну реформу, запроваджену у 2017 році, необхідно повністю впроваджувати та

додатково зміцнювати, щоб стимулювати працівників старшого віку переносити пенсію на більш пізній вік.

Важливо також покращити соціальні аспекти української міграції. Майже 30% українських емігрантів не мають жодного юридичного статусу (наприклад, статусу проживання чи дозволу на роботу) у своїй країні перебування. Лише 22% українських емігрантів охоплені соціальним забезпеченням у країнах, де вони працюють. Українська влада могла б надавати більшу підтримку мігрантам, наприклад, консультувати з юридичних та адміністративних питань у країнах, де вони працюють, та повернутися додому. Вони також повинні співпрацювати з основними країнами призначення для покращення правового статусу трудових мігрантів та збільшення їх соціального забезпечення. Одним з ключових питань є поліпшення можливості перенесення прав на соціальне страхування: міжнародна співпраця необхідна для того, щоб мігранти могли отримувати виплати, які нараховуються у їхній країні перебування, до їхніх країн.

Європейський Союз допомагає Україні впоратися з багатьма з цих викликів. Рішення ЄС про звільнення громадян України від візового режиму для короткострокового перебування з червня 2017 року покращило мобільність між ЄС та Україною, хоча права українців на роботу в ЄС регулюються національними правилами держав-членів. Програми, що фінансуються ЄС, підтримують, наприклад, модернізацію системи професійної освіти в Україні, що має вирішальне значення для забезпечення якісних навичок на місцевому ринку праці. ЄС також підтримує покращення бізнес-середовища, яке відіграє ключову роль для потенційних репатріантів та для вітчизняних підприємців (боротьба з корупцією, підтримка малого та середнього підприємництва, податкова та митна реформа тощо) за допомогою галузевих грантів.

Отже, у результаті дослідження та з метою більше ефективного використання наявних механізмів залучення коштів пропонується передбачити наступні заходи:

1) створення спільних комісій з представників закордонних українців та провідних українських економістів з метою розробки інвестиційних проектів та механізмів залучення іноземних інвестицій в Україну;

2) розповсюдження через представництва України за кордоном та закордонні українські громадські організації інформаційні матеріали про економічний і науково-технічний потенціал України;

3) організація та проведення регулярних зустрічей підприємців України із представниками ділових кіл закордонних українців з метою розвитку регіонального співробітництва, створення спільних товариств, філій закордонних компаній та ТНК;

4) проведення регулярних нарад, круглих столів, дискусій тощо представників вищих органів влади та місцевого самоврядування із представниками українського зарубіжжя з метою розробки та удосконалення законодавства у сфері сприяння:

залучення фінансового капіталу закордонних українців, зокрема розробка нових фінансових механізмів у формі облігацій закордонних українців, пайових фондів, транснаціональних кредитів;

- трансферу інноваційних технологій з країн проживання закордонних українців;

- зростання потоків товарообігу, зокрема експорту з України до країн проживання закордонних українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біль М. Фактори самоорганізації трудових мігрантів у площині соціокультурних наслідків міграції // Молодий вчений, 2015, № 2 (17), с. 92–96.
2. Волков В. Інституційний розвиток української діаспори в Російській Федерації (1991–2010 рр.) // Вісник Черкаського університету, 2014, № 29 (322), Серія «Історичні науки», с. 67–70
3. Гнатюк Т. Політика України щодо закордонного українства: невикористаний потенціал для розвитку // Наукові праці. Політологія, Випуск 236, Т. 248, с. 34–39
4. Горбатенко В. Надмірна міграція і порушення політичної стабільності на європейському континенті // Studia Politologica Ucraino-Polona, Щорічний журнал з політичних наук, Житомир-Київ-Краків, 2017, Випуск 7, с. 20–29
5. Гуменна К. Міграційний капітал як джерело забезпечення інвестиційного розвитку регіонів України // Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2015, Серія Економіка. Випуск 1(3), с. 222–229.
6. Дністрянський М., Жулканич Б. Порівняльний аналіз етнодемографічних процесів у різних групах зарубіжного українства // Вісник Львівського ун-ту. Серія геогр., 2009. Випуск 36, с. 127–138.
7. Зубик А. Етнодемографічні процеси в українській діаспорі Молдови // Часопис соціально-економічної географії, 2016, Випуск 20 (1), с. 166–173.
8. Касьянова М. Формування міграційного законодавства щодо українських трудових мігрантів у кінці ХХ – початку ХХІ ст. // Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”, Випуск 104, с. 202–206.
9. Кондрашевська Ю. Українські громадсько-політичні організації Канади в контексті боротьби за незалежність України (1960–1980 рр.) // Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”, Випуск 96, с. 120–126.

10. Малиновська О. Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України. Київ, НІСД, 2014. 48 с.
11. Нечитайло А. Нормативно-правове забезпечення стосунків з закордонним українством як питання національної безпеки // Інформація і право, 2014, № 3(12), с. 120–130.
12. Кондрашевська Ю. Проблема збереження національної ідентичності української діаспори (на прикладі українців Канади в другій половині ХХ ст.) // Схід, № 1 (147), січень-лютий 2017 р., с. 64–69.
13. Кононенко А. Світовий Конгрес Українців у контексті підтримки суверенітету України та непорушності її кордонів // Українознавчий альманах. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Випуск 19, с. 128–133.
14. Круглашов А. Поиски политических ответов на современные миграционные вызовы, стоящие перед Украиной // Политика и практика регулирования миграции в условиях современных вызовов. Международная научно-исследовательская конференция. Тирасполь, 27 января 2017 г., Кишинэу, 2017, с. 218–221.
15. Луцишин Г. Українська діаспора: новітні тенденції впливу на процес національної консолідації // Вісник ДАКККіМ. Політологія 1, 2013, с. 252–256.
16. Ручко О. Роль українських інституцій західної діаспори у процесі зміцнення геополітичного становища України // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії, 2017, Випуск 9, с. 44–58.
17. Таран Я. Місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України в умовах розгортання євроінтеграційного вектора. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2894 (дата звернення 09.10.2021).
18. Jaroszewicz M. The migration of Ukrainians in time of crisis. OSW Commentary. Centre for Eastern Studies NUMBER 187 | 19.10.2015.

19. Tsymbal T. Ukrainians in Europe: Representation of the National Identity by Labour Migrants // Almanac of Ukrainian Studies, 2015, Volume 18. Режим доступу: <http://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/84/96> (дата звернення 09.10.2021).
20. Милитарев А. О содержании термина «диаспора» и к выработке его определения / А. Милитарев // Диаспоры. 1999. № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.archipelag.ru/ru_mir/rmdiaspor/proposition/militarev/?version=forprint (дата звернення 09.10.2021).
21. Міграція в Україні. Факти і цифри. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf (дата звернення 09.10.2021).
22. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 09.10.2021).
23. Офіційний сайт Світового Конгресу Українців. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrainianworldcongress.org/index.php> (дата звернення 09.10.2021).
24. Офіційний сайт Української Світової Кооперативної Ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wcuc.org.ua/about.0.html> (дата звернення 09.10.2021).
25. Паша Тагід. Міжнародні напрацювання в сфері міграції та розвитку / Тагід Паша // Україна та світове українство: розбудова ефективного партнерства заради розвитку : Звіт конференції. К. : МОМ, 2013. С. 17–23.
26. Платіжний баланс і зовнішній борг України 2013 рік // Щоквартальне аналітичностатистичне видання Національного банку України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=7471977> (дата звернення 09.10.2021).
27. Про закордонних українців : Закон України 04.03.2004 № 1582IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/158215> (дата звернення 09.10.2021).

28. Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року : Постанова Кабінету міністрів України від 18.07.2012 № 682. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/6822012%D0%BF> (дата звернення 09.10.2021).

29. Тощенко Ж.Т. Диаспора как объект социологического исследования / Ж.Т.Тощенко, Т.И.Чаптыкова // Социологические исследования. 1996. № 12. С. 33–42.

30. Шаров О. Українська діаспора у світлі економічної глобалізації / О. Шаров. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html/print?id=512> (дата звернення 09.10.2021).

31. Щур Р.І. Міграційний капітал у фінансовому забезпеченні інвестиційного розвитку регіонів України / Р.І. Щур // Сталий розвиток економіки. 2012. № 4. С. 196–201.

32. Brubaker R. The «Diaspora» diaspora / R. Brubaker // Ethnic and Racial Studies. 2005. V. 28. № 1. P. 1–19.

33. Chami R. Macroeconomic Consequences of Remittances / R. Chami, A. Barajas, Th. Cosimano, C. Fullen Kamp, M. Gapen, P. Montiel. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/op/259/op259.pdf> (дата звернення 09.10.2021).

34. Chang M. How Does the Indian Diaspora Help Drive Trade and Investment Ties between India and North America?: An Explanatory Study / M. Chang. Canada, Burnaby : Simon Fraser University, 2010. 274 p.

35. Ehrhart H. Does Migration Foster Exports? An African Perspective / H el ene Ehrhart, Ma elan Le Goff, Emmanuel Rocher, Raju Jan Singh, 2012. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.cepii.fr/PDF_PUB/wp/2012/wp201238.pdf (дата звернення 09.10.2021).

36. Gen  M. The impact of migration on trade / Murat Gen , 2014. [Електронний ресурс]. Режим до-ступу: <http://wol.iza.org/articles/impactof-migrationontrade.pdf> (дата звернення 09.10.2021).

37. Newland K. Heritage Tourism and Nostalgia Trade: a Diaspora Niche in the Development Landscape / K. Newland, C. Taylor. Washington DC : Migration Policy Institute, 2010. 28 p.
38. Terrazas A. Diaspora Investment in Developing and Emerging Country Capital Markets: Patterns and Prospects. Diaspora and Development Policy Project / A. Terrazas. Washington : DC, 2010. 32 p.
39. Tung R. Brain Circulation, Diaspora and International Competitiveness / R.Tung // European Management Journal. 2008. 26(5). P. 298–304.
40. World Migration Report. The Future of Migration: Building Capacities for Change / [Ed.inChief K. Koser, F. Laczko]. Geneva : IOM, 2010. 273 p.
41. Всеукраїнська асоціація кредитних спілок. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.vaks.org.ua/images/prezentacii/VAKS_2014.pdf (дата звернення 09.10.2021).
42. Дятлов В. Диаспоры: судьба термина / В. Дятлов. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.statusquo.ru/689/article_786.html/ (дата звернення 09.10.2021).
43. Зайка К. Диаспорические и иммигрантские сообщества / К. Зайка // МЭиМО. 2009. № 10. С. 74–80.
44. Звіт Світової Ради Суспільної Служби СКУ за 2010 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/> (дата звернення 09.10.2021).
45. Звіт щодо методології організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні / Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт : МОП, 2013. 96 с.
46. Кондратьева Т. Диаспоры в современном мире: эволюция явления и понятия / Т. Кондратьева. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://perspectivy.net/srez/ethnos/diaspory_v_sovremennom_mire_evolyucija_javlenija_i_ponatiya_20100227.htm (дата звернення 09.10.2021).

47. Український національний комітет Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://iccu.org/pro-iss-ukraine/> (дата звернення 15.10.2021).

48. Розселення українців у світі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://we.org.ua/demografiya/ukrayinska-diaspora-pro-termin-ta-ponyattya/> (дата звернення 15.10.2021).

49. Техніко-економічний аналіз механізму інвестування коштів мігрантів і діаспори в Україну [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://iom.org.ua/ua/tehniko-ekonomichnuu-analiz-mehanizmu-investuvannya-koshtiv-migrantiv-i-diaspory-v-ukrayinu> (дата звернення 15.10.2021).

50. Migration snapshot - IOM Ukraine SSSU 2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://iom.org.ua/sites/default/files/migration_infosheet_a4.pdf (дата звернення 15.10.2021).

51. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bank.gov.ua> (дата звернення 15.10.2021).